

Rikosasioiden kirjallinen menettely

- merkittävä osa nykyaikaista rikosprosessia

Iitu Viertola
Rikosoikeus
Syksy 2013

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Rikosasioiden kirjallinen menettely – merkittävä osa nykyaikaista rikosprosessia

Tekijä: litu Viertola

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Oikeustieteen maisteri, rikosoikeus

Työn laji: Tutkielma x Laudaturtyö__ Lisensiaatintyö__ Kirjallinen työ__

Sivumäärä: 71

Vuosi: Syksy 2013

Tiivistelmä:

Tutkimuksen aiheena on rikosasioiden kirjallinen menettely, joka tuli Suomessa voimaan 1.10.2006. Kirjallinen menettely tarkoittaa, että käräjäoikeus ratkaisee rikosasian kirjallisen materiaalin pohjalta ilman suullista pääkäsittelyä. Menettely tarjoaa nopeutetun ja summaarisen tavan ratkaista yksinkertaisia, tunnustettuja ja näytöltään selviä rikosasioita. Menettelystä säädetään oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) 5 a luvussa.

Tavoitteena kirjallisen menettelyn käyttöönotolla oli vähentää suullisesta käsittelystä aiheutuvia haittoja sekä lisätä prosessin joustavuutta vaativuudeltaan erilaisissa rikosasioissa. Lain valmisteluvaiheessa kirjallinen menettely tarkoitettiin poikkeukseksi pääsäännöstä ja sen käyttöedellytykset rajattiin tarkasti lainsäädännöllä. Vuonna 2012 koko maassa ratkaistiin 33,4 prosenttia rikosasioista kirjallisen materiaalin pohjalta. Menettelystä on tullut tärkeä osa suomalaista rikosprosessia.

Tutkimuksessa esitellään kirjallisen menettelyn käyttöönottoon johtanutta lainvalmistelua sekä menettelyn avulla tavoiteltuja hyötyjä. Työssä tarkastellaan ROL 5 a luvussa säädettyjä edellytyksiä menettelyn käytölle sekä tarkastellaan lähemmin tunnustusvaatimuksen osa-alueita sekä pääkäsittelyn tarpeettomuutta suhteessa syytteen hylkäämiseen. Huomiota kiinnitetään tunnustuksen vaikutukseen ja suunnitteilla olevaan plea bargain –järjestelmään. Menettelyn käyttöä tutkitaan myös tilastojen näkökulmasta ja vertailuun on otettu Espoon, Helsingin ja Vantaan käräjäoikeudet. Lopuksi tutkitaan rikosprosessin yleisiä tavoitteita ja vaatimuksia suhteessa kirjallisen menettelyn käyttöön. Lisäksi huomioidaan menettelyä kohtaan esitetty kritiikki sekä aiheesta löydettävät oikeustapaukset. Johtopäätöksissä pohditaan menettelyn onnistuneisuutta, tunnustuksen vaikutusta sekä syytteen hylkäämistä kirjallisessa menettelyssä. Tutkimuksen lopuksi pohditaan, onko menettely edelleen poikkeus pääsäännöstä ja miten tulisi suhtautua menettelyä kohtaan esitettyyn kritiikkiin ja ehdotettuun vaihtoehtoiseen menettelyyn.

Avainsanat: Rikosasioiden kirjallinen menettely, rikosprosessi, oikeudenmukainen oikeudenkäynti

Muita tietoja: -

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön x

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi x

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi x
(vain Lappia koskevat)

I. SISÄLLYSLUETTELO

I. SISÄLLYSLUETTELO.....	I
II. LÄHDELUETTELO.....	IV
III. OIKEUSTAPAUKSET.....	VIII
IV. LYHENNELUETTELO.....	IX
1 Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuksen kysymyksenasettelu, metodi ja lähteet.....	2
1.2 Kirjallinen menettely rikosasioissa.....	3
2 Lakimuutoksen tausta.....	6
2.1 Lakimuutosehdotuksen eteneminen.....	6
2.1.1 Suullisen prosessin ongelmien huomioiminen.....	7
2.1.2 Kirjallisen menettelyn käyttöönoton perustelut.....	8
2.2 Kirjallisen menettelyn käyttöedellytysten punninta lain valmisteluvaiheessa.....	9
2.3 Kirjallinen menettely osana kriminaalipolitiikkaa.....	10
2.4 Kirjallisen menettelyn käyttöönotolla tavoitellut hyödyt.....	12
2.4.1 Nopeus ja halpuus.....	12
2.4.2 Tarkoituksenmukaisuus.....	13
2.4.3 Muut tavoitteet ja hyödyt.....	14
2.4.4 Kirjallinen menettely suhteessa tavoitteisiin.....	15
3 Lainsäädäntö.....	16
3.1 Rangaistus in abstracto.....	17
3.2 Tunnustus.....	18
3.2.1 Tunnustusvaatimuksen perustelut.....	19
3.2.2 Tahallisuus ja tuottamus osana tunnustamista.....	20
3.2.3 Oikeuskysymyksen kiistäminen mahdollista.....	21
3.2.4 Vahingonkorvausten myöntäminen.....	22
3.3 Suostumus asian ratkaisemiseen kirjallisessa menettelyssä.....	23
3.4 Täysi-ikäisyys.....	23

3.5	Asianomistajan suostumus.....	24
3.6	Rangaistus in concreto.....	26
3.6.1	Haastehakemuksen sisältövaatimukset.....	27
3.6.2	Rangaistusvaatimuksen selkeys vastaajalle.....	28
3.7	Pääkäsittelyn tarpeettomuus.....	29
3.7.1	Syytteen hylkääminen kirjallisessa menettelyssä.....	29
3.7.2	Valinta kirjallisen ja suullisen menettelyn välillä käytännössä.....	30
4	Tunnustuksen vaikutuksesta nyt ja tulevaisuudessa.....	33
4.1	Plea bargain –järjestelmästä.....	34
4.1.1	Syyteneuvottelujen sisältö ja kohde.....	35
4.1.2	Syyteneuvottelun tavoite.....	36
4.2	Kirjallinen menettely tilastoina.....	36
4.2.1	Ratkaistut rikosasiat käsittelytavoittain.....	37
4.2.2	Rikosasioiden kirjallinen käsittely rikosryhmittäin.....	39
4.2.2.1	Espon käräjäoikeus.....	40
4.2.2.2	Helsingin käräjäoikeus.....	41
4.2.2.3	Vantaan käräjäoikeus.....	42
5	Rikosprosessin tavoitteista.....	43
5.1	Varmuustavoitteen painoarvo.....	43
5.2	Oikeudenmukainen oikeudenkäynti.....	44
5.2.1	Euroopan ihmisoikeussopimuksen sääntely.....	46
5.2.2	Oikeudenkäynnin kohtuullinen aika	49
5.2.3	Suullisuus Euroopan ihmisoikeussopimuksessa	50
5.2.4	Oikeudenkäynnin julkisuus.....	51
5.2.4.1	Käsittelyjulkisuus kirjallisessa menettelyssä.....	53
5.2.4.2	Asiakirjajulkisuus kirjallisessa menettelyssä.....	54
5.2.4.3	Julkisuuden tuoman lähikontrollin asema kirjallisessa menettelyssä.....	55
5.3	Oikeuksista luopuminen.....	56

6	Kritiikkiä.....	58
6.1	Vaihtoehtoinen ehdotus menettelyksi.....	59
6.2	Oikeuskäytäntöä.....	59
6.2.1	Arviointia pääkäsittelyn tarpeettomuudesta.....	60
6.2.2	Arviointia syytteen hylkäämisestä kirjallisessa menettelyssä.....	62
6.2.3	Haastehakemuksen sisältöedellytyksistä.....	63
7	Johtopäätökset.....	65

II. LÄHDELUETTELO

Kirjallisuus

Ervasti, Kaijus & Kallioinen, Hertta: Oikeudenkäyntimenettelyiden ongelmat ja prosessisäännösten soveltaminen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 202. Helsinki 2003.

Ervo, Laura: Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Helsinki 2005.

Ervo, Laura: Tie totuuteen. Teoksessa: Rikoksesta rangaistukseen – Juhlajulkaisu Pekka Viljanen 1952-26/8-2012. Hyttinen, Tatu (toim.). Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, A. Juhlajulkaisut N:o 25. Turku 2012, s. 1-16.

Frände, Dan - Havansi, Erkki - Helenius, Dan - Koulu, Risto - Lappalainen, Juha - Lindfors, Heidi -Niemi, Johanna - Rautio, Jaakko - Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus. Helsinki 2012. 4., uudistettu painos. (Frände ym. 2012)

Frände, Dan: Yleinen rikosoikeus. Helsinki 2012. 2., uudistettu painos. (Frände 2012)

Havansi, Erkki: Oikeudenkäynti ja pakkotäytäntö, prosessioikeuden oikeusdogmaattiset perusteet. Helsinki 2007.

Hirvonen, Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011.

Jokela, Antti: Oikeudenkäyntejä ja tuomioistuimia. Teoksessa: Juhlakirja Juha Lappalainen 60 vuotta. Havansi, Erkki - Koulu, Risto - Lindfors, Heidi (toim.). Helsinki 2007, s. 147-164.

Jokela, Antti: Rikosprosessi. Helsinki 2008. 4., uudistettu painos.

Jonkka, Jaakko: Rikosprosessioikeuden yleisistä opeista. Helsinki 1992.

Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosten seuraamukset. Porvoo 2000.

Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Koskinen, Pekka – Majanen, Martti – Melander, Sakari - Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. Helsinki 2013. 4., muuttamaton painos.

Linna, Tuula: Prosessioikeuden oppikirja. Helsinki 2012. (Linna 2012)

Linna, Tuula: Rikosvastuun huojennus – suomalainen plea bargaining hakee muotoaan. Teoksessa: Rikoksesta rangaistukseen – Juhlajulkaisu Pekka Viljanen 1952-26/8-2012. Hyttinen, Tatu (toim.). Turun yliopiston

oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, A. Juhlajulkaisut N:o 25. Turku 2012, s. 117-134. (Linna 2012B)

Marttunen, Matti: Nuorisorikosoikeus ja nuorisoprosessi. Teoksessa: Nuoren oikeudet. Litmala, Marjukka & Lohiniva-Kerkelä, Mirva (toim.). Helsinki 2005, s. 513-627.

Melander, Sakari: EU-rikosoikeus. Helsinki 2010.

Melander, Sakari: Kriminalisointiperiaatteet, elämänalueet, perusoikeudet? 2000-luvun rangaistavuuden alan määrittelyn analyysi. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, rikosoikeuden syventävien opintojen tutkielma. Helsinki 2001.

Nurmi, Pekka: Voidaanko lakien valmistelun tasoa nostaa? Teoksessa: Lainvalmistelu, tutkimus, yhteiskunta – Jyrki Talan juhlaKirja. Pakarinen, Auri – Hyvärinen, Anna – Ervasti, Kaijus (toim.). Jyväskylä 2011, s. 45-59.

Nuutila, Ari-Matti: 6 § Rikosoikeus. Teoksessa: Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään II. Rikos- ja prosessioikeus sekä julkisoikeus. Timonen, Pekka (toim.). Toimituskunta: Wilhelmsson, Thomas – Kartio, Leena – Koskenniemi, Martti – Koulu, Risto – Pöyhönen, Juha – Saarenpää, Ahti – Tuori, Kaarlo. Helsinki 1999, s. 1-113.

Pellonpää, Matti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Helsinki 2005. 4., uudistettu painos.

Sundström, G. O. Zacharias: Oikeudenmukainen tuomio. Tuomarin harkinta rikosasiassa – Kansalliset ja kansainväliset vaikutteet tuomarin harkinnassa. Porvoo 2011.

Tapani, Jussi & Tolvanen, Matti: Rikosoikeus – Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Helsinki 2006.

Tapani, Jussi & Tolvanen, Matti: Rikosoikeuden yleinen osa – Vastuuoppi. Helsinki 2008.

Tapanila, Antti: Oikeudenkäynnin julkisuus riita- ja rikosasioissa. Helsinki 2009.

Vanamo, Marja: Akkusatorinen menetelmä ja prosessuaalinen suoja osana modernia sosiaalista rikosprosessikäsitystä. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, prosessioikeuden lisensiaatintutkielma. Turku 2003.

Virolainen, Jyrki & Pölönen, Pasi: Rikosprosessin perusteet. Rikosprosessioikeus I. Jyväskylä 2003.

Virolainen, Jyrki & Pölönen, Pasi: Rikosprosessin osalliset. Rikosprosessioikeus II. Porvoo 2004.

Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeuden perusteet – Prosessioikeuden yleisiä lähtökohtia sekä menettely kärjäoikeuden tuomioon asti. Helsinki 2009.

Virallislähteet

HE 271/2004. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä kärjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta. Helsinki 2004.

HE 82/1995. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi. Helsinki 1995.

LaVM 1/2006 vp – HE 271/2004 vp. Lakivaliokunnan mietintö 1/2006 vp. Hallituksen esitys oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä kärjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta. Helsinki 2006.

LaVM 9/1997 vp – HE 82/1995 vp. Lakivaliokunnan mietintö 9/1997 vp. Hallituksen esitys rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi. Helsinki 1997.

PeVL 31/2005 vp – HE 271/2004 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto 31/2005 vp. Hallituksen esitys laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä kärjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta. Helsinki 2005.

OMML 26/2012. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja: Syyteneuvottelu ja syytteestä sopiminen. Julkaistu Helsingissä 8.5.2012.

OM 20/41/2009. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston arviomuistio: Resursseja säästävä menettely, jossa rikoksen varhainen tunnustaminen voisi läpinäkyvässä menettelyssä johtaa rikoksesta muutoin seuraavaa rangaistusta lievempään rangaistukseen. LsN Jaakko Rautio. Julkaistu Helsingissä 15.1.2010.

OMTR 2003:11. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2003:11: Rikosprosessin tarkistaminen. Julkaistu Helsingissä 25.11.2003.

Sopimukset

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus 18.5.1990/439, SopS 19

YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 30.1.1976/108, SopS 8

Artikkelit

De Godzinsky, Virve: Kirjallinen menettely rikoasioissa. Oikeus 1/2011, s. 93-103.

Illman, Mika: Oikeuskanslerin kanta: Entistä yksilöidympään seuraamuskannanottoon kirjallisessa menettelyssä. Akkusastoori 1/2013, s. 5-6.

Jonkka, Jaakko: Eräitä näkökohtia perusoikeuksien toteutumisesta erityisesti rikosprosessissa. Lakimies 8/1998, s. 1255-1270.

Linna, Tuula: Puntarissa plea bargain – vastassa oikeussuoja ja itsekriminointisuoja. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. Oikeustiede-Jurisprudentia 2010: XLIII s. 188-261. Asiantuntija-artikkeli.

Virolainen, Jyrki: Prosessin pitkittymisen syistä, seurauksista ja ehkäisykeinoista. Defensor Legis N:o 4/2006, s. 567-587.

III. OIKEUSTAPAUKSET

Hovioikeus (HO)

Helsingin hovioikeuden tuomio 10.1.2013 nro 92 asiassa R 12/133.

Helsingin hovioikeuden päätös 9.1.2013 nro 45 asiassa R12/2708.

Helsingin hovioikeuden päätös 15.6.2010 nro 1660 asiassa R 09/2001.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT)

Barros v. Portugali 26.10.2000.

Kudla v. Puola 26.10.2000.

Neumeister v. Itävalta 27.6.1968.

IV. LYHENNELUETTELO

EIS	Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus 18.5.1990/439, SopS 19
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
HE	hallituksen esitys
KP-sopimus	YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 30.1.1976/108, SopS 8
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
OK	oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
PL	perustuslaki 11.6.1999/731
PeVL	perustuslakivaliokunnan lausunto
RL	rikoslaki 19.12.1889/391
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689
vp	valtiopäivät
YTJulkL	laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa 30.3.2007/370

1 Johdanto

Tutkielman aiheena on 1.10.2006 Suomessa voimaan tullut rikosasioiden kirjallinen menettely. Kirjallisen menettelyn käyttöönoton tavoitteena oli laajentaa rikosprosessuaalisia menettelyjä ja tarjota nopeampi, halvempi ja resursseja paremmin kohdistava menettely yksinkertaisten rikosasioiden ratkaisemiseen. Kirjallinen menettely on saavuttanut tärkeän roolin rikosasioiden ratkaisemisessa, sillä jopa yli kolmekymmentä prosenttia kaikista rikosasioista ratkaistaan tätä summaarista menettelyä käyttäen.

Tutkimuksen kohteena on ensinnäkin kirjallisen menettelyn käyttöönoton tavoitteet ja vertailu siihen, mitä menettelyllä on käytännössä saavutettu. Tutkimuksessa tarkastellaan menettelyn lainsäädännöllistä sisältöä ja pohditaan, mitä säädöksillä on tarkoitettu suojattavan. Menettelyn käyttöedellytykset ovat erityishuomion kohteena ja se, miten edellytykset toimivat käytännössä. Tunnustuksella on suuri merkitys kirjallisen menettelyn käytössä ja sitä tutkitaan työssä tarkemmin. Tunnustuksen vaikutus voi saada uutta merkitystä, jos Suomessa otetaan käyttöön suunniteltu plea bargain – järjestelmä. Tutkimuksessa pohditaan näiden syyteneuvottelujen mahdollista merkitystä kirjalliselle menettelylle.

Rikosasioiden kirjallinen menettely esitellään tutkielmassa myös tilastojen perusteella, eli vertaillaan suullisessa ja kirjallisessa menettelyssä ratkaistuja rikosasioita aikavälillä 1.1.-31.12.2012. Tilastoista eritellään kirjallisessa menettelyssä ratkaistut suurimmat rikosryhmät ja vertaillaan Espoon, Helsingin ja Vantaan käräjäoikeuksien ratkaisumääriä. Kyseiset käräjäoikeudet valikoituivat tarkastelun kohteeksi, koska ne ovat juttumääriltään eri kokoisia käräjäoikeuksia ja siksi vertailukohteina monipuolisia. Pääkaupunkiseudulla on luultavasti melko yhtenäinen juttukanta, mikä selkeyttää vertailun tekemistä.

Koska kyse on rikosoikeudellisesta tutkielmasta, on tutkimuksen kohteeksi otettu lisäksi rikosprosessin tavoitteet. Oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä tutkitaan kansainvälisten velvoitteiden valossa sekä pohditaan julkisuuden asemaa ja toteutumista kirjallisessa menettelyssä. Tietyistä oikeuksista

luopuminen on eräs keskeinen edellytys kirjallisen menettelyn käytölle, joten se huomioidaan yksilön oikeuksia pohdittaessa. Lopuksi esitellään oikeuskäytäntöä, jota on verrattain vähän saatavilla. Oikeustapausten kautta pohditaan muun muassa pääkäsitteiden tarpeettomuutta sekä syytteen hylkäämistä kirjallisessa menettelyssä. Syytteen hylkääminen on eräs tutkielman keskeinen kiinnostuksen kohde, koska siitä on ollut käytännössä erimielisyyttä. Johtopäätöksissä selkeytetään tutkimuksen perusteella tehtävät argumentit.

1.1 Tutkimuksen kysymyksenasettelu, metodi ja lähteet

Tutkimuksen tavoitteena on esitellä kirjallisen menettelyn käyttö, sen edellytykset ja tavoitteet. Tutkimuksessa esitellään millaisia rikosasioita ohjautuu kirjallisen menettelyn piiriin ja kuinka suureksi sen käyttöaste on näinkin lyhyellä aikavälillä muodostunut. Kirjallinen menettely on tärkeä osa nykypäivän rikosprosessia. Tästä kertoo se, että vuonna 2012 ratkaistiin kirjallista menettelyä käyttäen jopa 33,4 prosenttia koko maan rikosasioista.

Erityistä huomiota tutkimuksessa kiinnitetään tunnustuksen merkitykseen nyt ja tulevaisuudessa. Lisäksi pohditaan sitä käytännössä ilmennyttä ongelmaa, onko syyte mahdollista hylätä kirjallisessa menettelyssä ja jos on, mitä prosessitoimia se edellyttää tuomioistuimelta sekä asianosaisilta. Yksittäisinä ongelmakohtina tunnustusedellytys ja syytteen hylkääminen olisivat jääneet tutkimuksessa hatariksi. Siksi on lisäksi otettu yleistä rikosoikeudellista pohdintaa prosessin arvoista sekä esitelty kirjallisen menettelyn suhdetta kriminaalipoliittisiin tavoitteisiin ja oikeusturvan vaatimuksiin. Näihin haetaan vastausta käytetystä lähdemateriaalista ja punnitaan asioita eri näkökulmista.

Tutkielmassa on avattu lainsäätäjän tarkoitusta kirjallisen menettelyn käyttöönoton osalta. Tämä historiallinen tulkinta¹ on otettu tutkielmaan kuvaamaan kirjallisen menettelyn aloittamisen tarkoitusperiä sekä tavoitteita. Tutkimuksessa on käytetty oikeustieteen perinteistä ydinaluetta eli lainoppia.

¹ ks. Hirvonen 2011, s. 39.

Tämän oikeusdogmatiikan metodin avulla on selvitetty voimassaolevaa lainsäädäntöä sekä sen suhdetta syytetyn oikeuksiin ja käytännön tilanteisiin. Työssä on tulkittu ja systematisoitu kirjallisen menettelyn oikeusnormeja eli tutkittu lakikielen ilmaisuja, ilmaisujen sisältöjä sekä näiden yhdistelmiä. Tutkielman edetessä on myös tehty punnintakannanottoja, jotka on vedetty yhteen työn johtopäätöksissä.²

Tutkimuksen apuvälineenä on käytetty lainsäädäntöä ja lain valmisteluasiakirjoja, oikeuskirjallisuutta, kansainvälisiä sopimuksia, oikeusministeriön tilastoja sekä oikeuskäytäntöä. Materiaalia on hyödynnetty monipuolisesti, vaikka sitä on aiheeseen liittyen jokseenkin vähän saatavilla. Rikosasioiden kirjallinen menettely on ollut käytössä hieman yli seitsemän vuotta ja suureen käyttöasteeseensa verrattuna se on jäänyt kovin vähälle huomiolla oikeuskirjallisuudessa.

1.2 Kirjallinen menettely rikosasioissa

Kirjallinen menettely rikosasioissa otettiin Suomessa käyttöön 1.10.2006. Se mahdollistaa tiettyjen rikosasioiden käsittelyn nopeutetussa ja summaarisessa eli kirjallisessa prosessissa. Kirjallinen menettely tarkoittaa, että käräjäoikeus ratkaisee asian ilman suullista pääkäsittelyä asianosaisten toimittaman kirjallisen oikeudenkäyntiaineiston perusteella. Suullinen pääkäsittely jää menettelyvaiheena pois, mutta muilta osin käräjäoikeusprosessi pysyy ennallaan. Ratkaisu perustuu tällöin käräjäoikeudelle toimitettuihin esitutkintapöytäkirjoihin sekä muuhun asiakirja-aineistoon niiltä osin kuin asianosaiset ovat niihin vedonneet. Kirjallisen menettelyn käyttäminen ei ole koskaan pakollista, vaan käräjäoikeudella on asiassa harkintavaltaa. Summaarinen kirjallinen menettely koskee tunnustettuja muita kuin törkeimpiä rikoksia.³

² Hirvonen 2011, s. 21-24.

³ HE 271/2004 vp, s. 18 ja 41.

Kirjallisen menettelyn käyttöönoton tavoitteena oli rikosasioiden käsittelyn keventäminen ja tehostaminen sekä poissaolojen aiheuttamien ongelmien lieventäminen. Aiheettomat poissaolot rikosasioiden istutokäsittelyistä aiheuttavat tuntuva tuomioistuinlaitoksen tyhjäkäyntiä. Kaikki rikosasiat eivät laatussa perusteella myöskään edellytä perusteellista käsittelyä. Tavoitteena kirjallisen menettelyn käyttöönotossa oli nimenomaan resurssien kohdentaminen rikosasioiden vakavuuden ja laadun vaatimissa rajoissa. Menettelyn etuna on muun muassa se, ettei syyttäjää ja vastaajaa tarvitse kutsua erillisesti järjestettävään istuntoilaisuuteen.⁴

Kirjallisessa menettelyssä käräjäoikeus on päätösvaltainen yhden tuomarin kokoonpanossa (OK 2:6.2). Menettelyllä ei ole kumottu aikaisempia poissaolokäsittelyjä ja yhden tuomarin istuntoja, mutta käytännössä kirjallinen menettely on osittain korvannut niitä. Toisaalta kirjallisen menettelyn käyttöedellytykset ovat tiukemmat, joten se ei ole siitäkään syystä kokonaan syrjäyttänyt yhden tuomarin istuntoja.⁵

Kirjallisen menettelyn käyttö on tarkoin määritelty ja käyttöedellytykset rajaavat sen piiriin kuuluvat rikosasiat. Kirjallisen menettelyn käyttö lievissä ja tunnustetuissa rikoksissa on prosessin kannalta edullista ja menettelyn käyttöaste onkin noussut hyväksi. Noin kolmasosa rikosasioista käsitellään tällä hetkellä kirjallisessa menettelyssä.

Kirjallinen menettely on tarkoitettu poikkeukseksi pääsäännöstä. Edelleen on pääsääntönä käsitellä suurin osa rikosasioista suullisessa ja keskitetyssä pääkäsittelyssä. Tarkoitus on ottaa todistelu vastaan välittömyysperiaatetta noudattaen.⁶ Tämä oli lainvalmistelussa lähtökohtana.

Vaikka suullisuuden ja välittömyyden voidaan sanoa edelleen olevan prosessin peruseriaatteita, niihin on kuitenkin tehty isoja lievennyksiä ja poikkeamia. Oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluu edelleen asianosaisen mahdollisuus esittää asiansa suullisesti suoraan tuomioistuimelle ja kuulustella

⁴ HE 271/2004 vp, s. 18-19. Ks. myös Linna 2012, s. 139-140.

⁵ Jokela 2008, s. 86.

⁶ HE 271/2004 vp, s. 19.

todistajia. Tämä edellytys täyttyy, koska kirjallinen menettely nimenomaisesti edellyttää asianosaisten suostumusta.⁷ Asianosaisella siis on oikeus suulliseen prosessiin, josta oikeudesta hän voi sitten henkilökohtaisesti ja nimenomaisesti luopua.

⁷ Jokela 2007, s. 148.

2 Lakimuutoksen tausta

Rikosasioiden oikeudenkäyntimenettely uudistettiin 1.10.1997. Tuolloin periaatteeksi otettiin asian käsitteleminen suullisessa, välittömässä ja keskitetyssä pääkäsittelyssä. Alusta asti pidettiin tärkeänä tarkkailla uudistuksen toteutumista ja tarvittaessa ryhtyä välittömästi toimiin säännösten korjaamiseksi^{8,9}. Uudistuksen periaatteet olivat tuolloin juuri kirjallisen menettelyn käytön vastaisia.

Rikosprosessissa välittömyydellä tarkoitetaan sitä, että prosessimateriaali esitetään välittömästi siinä tuomioistuimessa ja niille tuomareille, jotka asiassa tekevät ratkaisun. Keskityksellä taas pyritään siihen, että pääkäsittely olisi mahdollisimman keskitetty ja yhtäjaksoinen menettely ilman lykkäyksiä tai katkoja.¹⁰

Jo ennen vuoden 1997 rikosprosessiuudistusta rikosjuttujen lykkäyksiä pidettiin ongelmana. Uudistuksessa lisättiin mahdollisuuksia tutkia ja ratkaista asia tuomioistuimessa vastaajan poissaolosta huolimatta. Tämä nähtiin eräänä ratkaisuna turhien lykkäyksien välttämiseksi.¹¹ Uudistuksen aikoihin ei vielä huomioitu mahdollisuutta toimittaa rikosprosessi kirjallisesti. Etusijalla pidettiin suullisuutta, välittömyyttä ja keskitystä. Varauduttiin kuitenkin mahdollisiin muutoksiin, koska etukäteen ei ollut tietoa siitä, miten uudistus käytännössä toimisi.

2.1 Lakimuutosehdotuksen eteneminen

Vuonna 2004 annettu hallituksen esitys (HE 271/2004 vp) liittyy vuoden 1997 rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistuksen toteutumisen seurantaan. Se perustuu rikosprosessin tarkistamistyöryhmän loppumietintöön¹². Hallituksen

⁸ LaVM 9/1997 vp – HE 82/1995 vp, s. 16.

⁹ HE 271/2004 vp, s. 6-7.

¹⁰ Havansi 2007, 24-25.

¹¹ Ervasti & Kallioinen 2003, s. 67.

¹² OMTR 2003:11.

esityksessä ehdotetaan säännöksiä muutettaviksi siten, että rikosasian oikeudenkäynnistä tulisi tehokkaampi ja tarkoituksenmukaisempi. Tämä oli osin seurausta siitä, että vuonna 1997 voimaan tulleen uudistuksen jälkeen oikeuspoliittisessa keskustelussa arvosteltiin muun muassa peruutettujen rikosjuttujen määrää ja peruutusyytiä, käsittelyaikoja sekä suurten käräjäoikeuksien ongelmia.¹³

Toukokuussa 2001 asetetun rikosprosessin tarkistamistyöryhmän tuli selvittää sellaisia käytännön epäkohtia, joihin voitiin tehokkaasti lain säännöksiin vaikuttaa. Tavoitteena oli, että oikeudenkäynnit muodostuisivat silloista joutuisammiksi, tarkoituksenmukaisemmiksi ja joustavammiksi asianosaisten oikeusturvasta tinkimättä. Pyrkimyksenä oli myös oikeudenkäyntien halpeneminen.¹⁴ Työryhmämietinnön pohjalta muodostetun hallituksen esityksen 271/2004 vp keskeisenä muutosehdotuksena oli kirjallisen menettelyn käyttöönotto selkeiden rikosasioiden osalta. Muitakin ehdotuksia tehtiin, mutta niihin ei puututa tässä tutkielmassa. Tutkielmassa keskitytään ainoastaan kirjallisen menettelyn osuuteen kyseisessä hallituksen esityksessä.

2.1.1 Suullisen prosessin ongelmien huomioiminen

Rikosprosessin eräs suurin ongelma on peruutettujen pääkäsittelyjen valtava määrä. Pääkäsittelyn peruuttaminen on yleistä ja suuri osa peruuntumisista johtuu siitä, ettei vastaajaa ole saatu haastettua. Tällöin etuna on kuitenkin se, että muille kutsuille voidaan ilmoittaa peruuntumisesta etukäteen. Toisin on silloin, kun vastaaja tai muu henkilö jää haastettuna pois pääkäsittelystä. Muut kutsutut saapuvat paikalle turhaan ja joutuvat saapumaan myöhemmin uudestaan.¹⁵ Näiltä ongelmilta säästyään, kun menettelynä käytetään kirjallista prosessia. Silloinkin on vaarana, ettei vastaaja palauta suostumustaan kirjalliseen käsittelyyn, mutta se ei aiheuta tarpeetonta vaivaa muille asianosaisille.

¹³ HE 271/2004 vp, s. 6.

¹⁴ OMTR 2003:11, s. 1-2.

¹⁵ HE 271/2004 vp, s. 18.

Kirjallisen menettelyn avulla pyritään välttämään suulliseen pääkäsittelyyn liittyviä ongelmia. Suullisuus oikeudenkäynnin vaiheena vaatii voimavaroja tuomioistuimelta, syyttäjältä, asianosaisilta sekä todistajilta. Pääkäsittely vaatii kaikkien osapuolten yhtäaikaista läsnäoloa, joka on perusteltua laajoissa ja epäselvissä jutuissa. Tunnustetuissa ja muutoinkin selvissä asioissa tämä vaihe vie kuitenkin resursseja tärkeämmiltä asioilta.¹⁶

Normaalin rikosprosessin ongelmana on hitaus ja asioiden peruuttaminen tai lykkääminen. Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa kerättiin vuonna 1999 kaikkiaan kahdestakymmenestä käräjäoikeudesta tietoja näistä epäkohdista. Tutkimuksen mukaan rikosprosessissa käsitellyistä jutuista (N=5011) 31 % peruutettiin ja 1 % lykättiin. Ratkaisuun päättyi 68 % jutuista. Peruutuksista valtaosa, eli 79 % johtui vastaajan poissaolosta. Yli puolet juttujen peruutuksista johtui siitä, ettei vastaajaa oltu saatu haastetuksi.¹⁷

Vuoden 1997 rikosprosessiuudistuksessa lisättiin tuomioistuinten mahdollisuuksia tutkia ja ratkaista asia vastaajan poissaolosta huolimatta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksen mukaan hieman yli viidesosa tapauksista ratkaistiin poissaolomenettelyssä eli tätä mahdollisuutta käytettiin melko usein. Tutkimuksen mukaan tämä käytäntö vaihtelee eri käräjäoikeuksissa ja tätä on pidetty vastaajien yhdenvertaisen kohtelun kannalta ongelmallisena.¹⁸

2.1.2 Kirjallisen menettelyn käyttöönoton perustelut

Käyttöönoton hyväksymisen perusteluina hallituksen esityksessä (HE 271/2004 vp) mainitaan, että käyttöala on tarpeeksi rajoitettu ja asianosaisten oikeusturvasta huolehdittu riittävästi. Esityksen perusteluissa mainitaan suullisen pääkäsittelyn raskaus erityisesti selvissä ja tunnustetuissa rikosasioissa. Perusteluna pidetään sitä puoltavaa seikkaa, että useissa maissa

¹⁶ HE 271/2004 vp, s. 17–18.

¹⁷ Ervasti & Kallioinen 2003, 67.

¹⁸ Ervasti & Kallioinen 2003, 67.

on jo käytössä jonkinlainen erityismenettely tunnustettuja rikosasioita varten.¹⁹ Kansainvälinen vertailu on nykypäivänä tärkeä tietolähde. Kansainvälinen yhteistyö on lisääntynyt, mikä tarkoittaa kansainvälisen tarkkailun ja yhtenäisyyden vaatimusten noudattamisen lisääntymistä. On käyttökelpoista hankkia tietoa vertailemalla eri maiden käytäntöjä ja siten varmistua, että uudistukset ovat hyväksyttäviä kansainvälisellä tasolla.

Kyseisessä hallituksen esityksessä mainitaan, että kirjallinen menettely tunnustetuissa teoissa kunnioittaa paremmin syytetyn vähimmäisoikeuksia kuin rikosasioiden oikeudenkäynnistä säädetyn lain 8 luvun 11 §. Pykälässä säädetään mahdollisuudesta tuomita vastaaja poissaolosta huolimatta. Kirjallinen menettely ei nimittäin perustu vastaajan passiivisuuteen vaan aktiivisuutta vaativaan nimenomaiseen suostumukseen. Lisäksi menettelyssä otetaan huomioon vastaajan esittämä kirjallinen materiaali.²⁰ Tämä suojaa paremmin yksilön oikeusturvaa kuin pelkkä poissaoloon liittyvä tuomitseminen. Vaikka tuomitseminen vastaajan poissa ollessa on tarkoitettu seuraukseksi passiivisuudesta, ei se silti ole omiaan edistämään oikeusturvaa tai yleisön luottamusta tuomioistuimen toimintaan. Kirjallisessa menettelyssä vastaajalla on mahdollisuus ilmaista mielipiteensä, vaikkakin kirjallisesti. Vastaaja voi esittää kantansa ja pyrkiä selvittämään tunnustamansa teon taustoja. Tämä menettely herättää suurempaa luottamusta viranomaistoimintaan kuin pelkkä passiivisuuteen perustuva tuomitseminen.

2.2 Kirjallisen menettelyn käyttöedellytysten punninta lain valmisteluvaiheessa

Kirjallisen rikosprosessin sääntelyn valmistelua koskevassa lakivaliokunnan mietinnössä (LaVM 1/2006) todetaan, että valiokuntakäsittelyn aikana menettelystä on esitetty ristiriitaisia näkemyksiä. Lakivaliokunnan mukaan kirjallisen menettelyn soveltamisalan rajallisuus on kuitenkin omiaan myötävaikuttamaan menettelyn hyväksyttävyyteen. Nimenomaan kirjallisen menettelyn tarkasti määritellyt edellytykset takaavat sen, että käyttöalaa

¹⁹ HE 271/2004 vp, s. 18.

²⁰ HE 271/2004 vp, s. 18

voidaan pitää rajattuna. Menettelyn yksityiskohdissa on myös asianmukaisesti huolehdittu asianosaisten oikeusturvasta. Tämän lisäksi valiokunnan puoltavaan kantaan vaikutti se, että uudennlaiselle menettelylle oli selvä tarve.²¹

Perustuslakivaliokunta on oikeudenkäynnin julkisuutta koskevassa lausuntonsa (PeVL 31/2005 vp) osassa katsonut, että kirjallinen menettely ei ole ristiriidassa perustuslain tai Suomen ihmisoikeussopimusvelvoitteiden kanssa, jos se pysyy poikkeuksena pääsäännöstä²². Etukäteen on ollut vaikea arvioida, kuinka laajaksi menettelyn käyttö muodostuu. Tämän vuoksi seuranta on tärkeää, jotta voidaan tehdä tarvittaessa muutoksia epäkohtien korjaamiseksi.

Lakeja säädettäessä ja budjettivaltaa käytettäessä tulee huomioida erityisesti se, että perusoikeudet tosiasiallisesti toteutuvat. Tämä edellyttää uusien prosessilakien toimivuuden seuraamista. Oikeuskoneisto on asetettu kovien vaatimusten eteen ja resurssien on jopa pelätty käyvän riittämättömiksi. Tällaisella uhkakuvalla on myös perusoikeudellinen näkökulma.²³

Lakien säätämisen vaikutuksien etukäteisarviointiin liittyy monenlaisia epävarmuustekijöitä. On syytä tuoda avoimesti esiin edellytykset tai riskit, joita vaikutusten toteutumiseen liittyy. Vaikutusten luotettava arvioni lainvalmistelussa edellyttävät tarvetta lisätä ja systematisoida tutkimusta. Vailutusten arvioimiseen tarvittaisiin selkeää yhteistä ohjaus- ja tukirakennetta. Lakiehdotusta laadittaessa olisi tarkasti määriteltävä, miten ja keiden toimesta laki pannaan täytäntöön ja erityisesti miten mahdolliset konfliktitilanteet ratkaistaan.²⁴

2.3 Kirjallinen menettely osana kriminaalipolitiikkaa

Kriminaalipolitiikalla tarkoitetaan rikollisuuteen liittyvien asioiden ratkaisemiseen tähtävästä yhteiskunnallista päätöksentekoa. Tavoitellaan siis rikollisuudesta ja

²¹ LaVM 1/2006, s. 4.

²² PeVL 31/2005 vp – HE 271/2004 vp, s. 3-4.

²³ Jonkka 1998, s. 1257.

²⁴ Nurmi 2011, s. 54.

sen vastustamistoimista johtuvien yhteiskunnallisten ja yksilöllisten kokonaishaittojen vähentämistä. Tällaiset haitat on pyrittävä jakamaan oikeudenmukaisella tavalla yhteiskunnan, todellisten ja mahdollisten rikoksenteekijöiden sekä todellisten ja mahdollisten rikosten uhrien välillä.²⁵ Kriminaalipolitiikalla voidaan tarkoittaa määrättyjä linjauksia, tavoitteenasetteluja sekä keinovalintoja. Sitä harjoittavat eri tahot ja intressiryhmät, yhden asian liikkeet sekä useat ammattiryhmät.²⁶

Kriminaalipolitiikassa on huomioitava yhteiskunnalle rikollisuuden vastustamisesta aiheutuvat kustannukset ja haitat²⁷. Muiden ohella lainkäyttöviranomaisten toiminta on merkittävä menoerä valtion talousarviossa. Yksilön oikeusturvan takaaminen ja Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen (EIS 18.5.1990/439, SopS 19) edellyttämä oikeudenmukainen oikeudenkäynti ovat kalliita. Näitä voimavaroja ei tulisi ottaa itsestäänselvyytenä.²⁸

Oikeudenkäynnin pitkittyminen ja siitä aiheutuvat kustannukset johtuvat usein siitä, että rikosprosessi on säädetty asian vaikeusasteeseen nähden turhan monimutkaiseksi. Normaali suullinen pääkäsittely on varsin raskas menettely varsinkin suhteellisen vähämerkityksellisissä rikosasioissa. Onkin suositeltavaa, että prosessin osapuolet eli tuomioistuimet, syyttäjät ja asianajajat, käyttävät lakien puitteisiin sisältyvää joustovaraa.²⁹

Mainittakoon tässä yhteydessä, että ongelmana ovat rikosten ennakkotorjunnan riittämättömät tukitoimet. Kriminaalipolitiikan jälkikäteiseen kontrollikeinoon eli rikosoikeusjärjestelmään asetetaan usein liian suuria toiveita. Yhteiskunnallisiin ongelmiin etsitään vastausta ensimmäisenä rikoslaista, vaikka sen tulisi olla viimesijainen (ultima ratio) keino. Tulisi keskittyä ennakkotorjuntaan, kuten

²⁵ Nuutila 1999, s. 3-4.

²⁶ Lappi-Seppälä ym. 2013, s. 44.

²⁷ ks. Melander 2001, s. 42.

²⁸ Nuutila 1999, s. 4.

²⁹ Virolainen & Pölönen 2003, s. 239.

päihde- ja mielenterveystyöhön sekä nuorten tukipalveluihin, eikä etsiä syytä rikoslain säännöksistä.³⁰

Ultima ratio –periaate toimii oikeushyvien suojelun periaatteen täydentäjänä. Jos on hyväksyttävä ja tarpeellinen suojelutarve, pitää vielä harkita olisiko käytettävissä muita keinoja kuin rikosoikeudellinen järjestelmä. Ultima ratio –periaatteella on tärkeä kriittinen tehtävä rikosoikeudellisen järjestelmän käytön rajoittajana. Periaate toimii rikosoikeuden perustelematonta laajenemista vastaan.³¹

2.4 Kirjallisen menettelyn käyttöön otolla tavoitellut hyödyt

Kuten edellä on mainittu, kirjallisen menettelyn käyttöön otolla pyrittiin erilaisiin tavoitteisiin. Tarkoituksena oli, että oikeudenkäynnit muodostuisivat joutuisammiksi, halvemmiksi, tarkoituksenmukaisemmiksi sekä joustavammiksi asianosaisten oikeusturvasta tinkimättä. Tässä luvussa eritellään tarkemmin oikeudenkäynnin vaatimuksia ja sitä, miten kirjallinen menettely vastaa tavoitteisiin.

2.4.1 Nopeus ja halpuus

Oikeudenkäynnin tulee muiden vaatimusten ohella olla nopea ja halpa menettely. Tavoitteena on asioiden käsittely ja ratkaiseminen joutuisasti ilman aiheetonta ajanhukkaa. Tarkoituksena on, että oikeudenkäynneistä aiheutuu mahdollisimman vähän työtä ja kustannuksia asianosaisille ja tuomioistuimille.³² Prosessiekonomian periaate on usein ristiriidassa varmuustavoitteen kanssa, jonka mukaan asiat on selvitettävä oikeudenkäynnissä perusteellisesti ja tyytymättömällä asianosaisella on oltava mahdollisuus hakea muutosta. Tasapainon löytäminen mainittujen tavoitteiden kanssa on lainsäätäjän

³⁰ Nuutila 1999, s. 6.

³¹ Melander 2001, s. 39.

³² Frände ym. 2012, s. 123.

tärkeimpiä ja vaikeimpia tehtäviä. Prosessi ei voi olla samaan aikaan mahdollisimman varma ja toisaalta mahdollisimman nopea ja halpa. Kyseisten tavoitteiden yhteensovittamisen onnistumisesta paljolti riippuu, miten tuomioistuimien kykenee täyttämään tehtävänsä.³³

Joutuisuus edistää oikeusvarmuutta, sillä se helpottaa asianosaisia ja todistajia pitämään tapahtumat mielessään ilman ajankulumisen tuomaa vääristymää. Ajan kulumisen on todettu heikentävän vastaanotettavan todistelun laatua mikä puolestaan heikentää asian oikeaa ratkaisemista. Lisäksi tuomarin on helpompi pitää mielessään todistelutarkoituksessa esitetyt lausumat, jos ne on esitetty välittömästi ennen asian ratkaisemista.³⁴

Oikeusturvan kannalta on arveluttavaa, kun oikeusjuttujen ratkaisut viipyvät. Lainkäytön hitaus saattaa johtaa pahimmillaan siihen, että oikeillakaan ratkaisuilla ei ole enää asianosaiselle tosiasiallista merkitystä. Tulos voi myöhästyneen ratkaisun takia osoittautua voittaneellekin osapuolelle arvottomaksi (justice delayed, justice denied). Tietoisuus ratkaisujen viipymisestä voi myös synnyttää perusteettomia sekä viivyttämistarkoituksessa tehtäviä muutoksenhakuja.³⁵ Muutoksenhaku kuuluu oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, mutta toisinaan sitä käytetään vain viivästyttämään oman rangaistuksen täytäntöönpanoa tai nimenomaan heikentämään ratkaisun tosiasiallista merkitystä.

2.4.2 Tarkoituksenmukaisuus

Varmuus- ja prosessiekonomiaperiaatteista käytetään rikosprosessissa yhteisnimitystä oikeudenkäynnin tarkoituksenmukaisuusperiaate³⁶. Oikeudenkäyntiä tulee siis arvioida välineenä ja kustannustekijänä sen mukaan, kuinka tehokkaasti ja tuloksellisesti se tuottaa hyviä eli oikeita lopputuloksia.³⁷

³³ Virolainen & Pölönen 2003, s. 178.

³⁴ Virolainen 2006, s. 568.

³⁵ Frände ym. 2012, s. 123.

³⁶ ks. myös Virolainen 2006, s. 567.

³⁷ Virolainen & Pölönen 2003, s. 178.

Prosessilakeja säädettäessä tarkoituksenmukaisuus tarkoittaa, että tulee huomioida varmuuden ja taloudellisuuden optimaalinen yhteensovittaminen. Nämä tavoiteperiaatteet ovat ohjaavia ja konkreettinen vastuu prosessin tehokkuudesta jää tuomioistuimelle, syyttäjälle ja esitutkintaviranomaisille. Keskeisenä ajatuksena on, ettei varmuutta pidä tavoitella mihin hintaan hyvänsä koska taloudelliset resurssit ovat rajalliset. Tämä edellyttää nimenomaan joustavuutta prosessilta. Joustavuutta edellytetään tuomioistuimen kokoonpanoilta ja menettelytavoilta: asiat tulisi voida tutkia ja ratkaista niiden erityislaadun vaatimalla tavalla. Yksinkertaisissa asioissa on perusteltua käyttää suppeatutkintaista prosessia joutuisuuden lisäämiseksi ja kustannusten säästämiseksi. Tällöin resursseja on mahdollista ohjata laajojen ja vaikeiden rikosjuttujen perusteelliseen tutkintaan.³⁸

2.4.3 Muut tavoitteet ja hyödyt

Kirjallisesti vireille tulevasta oikeudenkäynnistä on etua vastaajalle, koska hän saa siten täsmällisessä muodossa jo ennen varsinaista käsittelyä tiedon syyttäjän ja asianomistajan vaatimuksista. Samoin tuomioistuin voi täsmällisten asiakirjojen perusteella jo etukäteen valmistautua asiaan. Asianosaisten tasavertaisuusvaatimus (equality of arms³⁹) täyttyy, kun vastaajalle varataan mahdollisuus puolustautua asiassa vastaamalla kirjallisesti häntä vastaan esitettyihin vaatimuksiin.⁴⁰

Osapuolten tasa-arvoisuuden periaatteella (equality of arms) tarkoitetaan asianosaisten tasapuolista prosessuaalista asemaa. Asianosaisia ei saa asettaa eriarvoisiin asemiin oikeudenkäynnissä. Tämä edellyttää oikeudenmukaisen tasapainon (fair balance) olemassaoloa prosessissa, mikä korostuu erityisesti virallisen syyttäjän ajamissa rikosasioissa.⁴¹ Siksi rikosprosessissa equality of arms –ajattelussa on erityispiirteensä.

³⁸ Virolainen & Pölönen 2003, s. 178-179.

³⁹ Ks. Neumeister v. Itävalta 27.6.1968, jossa equality of arms –periaate mainittiin ensimmäisen kerran.

⁴⁰ Jokela 2000, s. 20-21.

⁴¹ Ervo 2008, s. 157-158.

Viranomaisen, eli syyttäjän, kytkeytyminen oikeusriitaan horjuttaa helposti prosessuaalista tasapainoa ja yksityisen osapuolen aseman suojaaminen korostuu. Tämä merkitsee sitä, ettei viranomaisen lausuntoihin tai selvityksiin saa lähtökohtaisesti luottaa enemmän kuin yksityisen antamiin. On myös tärkeää muistaa antaa toiselle osapuolelle kaikki asiakirjat tiedoksi ja varata vastapuolelle mahdollisuus lausua niistä.⁴²

2.4.4 Kirjallinen menettely suhteessa tavoitteisiin

Kirjallinen menettely on yksi niistä tavoista, joilla hallituksen esityksessä 271/2004 vp pyrittiin löytämään ratkaisuja rikosprosessin epäkohtiin. Menettelyn tavoitteena on oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytyksiä vaarantamatta mahdollistaa yksinkertainen menettely tunnustettuja tekoja varten. Tavoitteena on ratkaista yksinkertaiset asiat prosessieconomisella tavalla käräjäoikeuden kansliassa ja turvata, ettei tuomiovaltaa siirretä pois tuomioistuimista. Samalla on tärkeää kuitenkin taata syylliseksi epäillyn oikeusturva.⁴³

Kirjallinen menettely on joutuisaa ja se aiheuttaa vain vähäisiä kustannuksia asianosaisille ja tuomioistuimelle. Kirjallisesta menettelystä aiheutuu vain puhelin- ja postituskuluja, jos ei huomioida henkilöstön palkkakustannuksia. Prosessieconomisesti ajatellen kirjallinen menettely on omiaan edistämään nopeuden ja halpuuden vaatimuksia.

Viimeaikainen kehitys korostaa rikosprosessin tehokkuutta, josta esimerkkinä nimenomaan varsin kliinisen kirjallisen menettelyn lisääntyvä käyttö. Tämän voidaan katsoa tarkoittavan sitä, että rikosprosessin ykköstavoitteena ei ole aineellisen totuuden selvittäminen. Painoarvoa annetaan asianosaisen määrittämälle totuustulokselle.⁴⁴

⁴² Ervo 2005, s. 351.

⁴³ HE 271/2004 vp, s. 22.

⁴⁴ Ervo teoksessa Rikoksesta rangaistukseen – Juhlajulkaisu Pekka Viljanen 1952-26/8-2012, 2012, s. 8 ja 10.

3 Lainsäädäntö

Kirjalliseen menettelyyn päätyvien rikosasioiden tulee täyttää laissa säädetyt edellytykset. Kirjallisesta menettelystä säädetään oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL 11.7.1997/689) 5a luvussa. Siitä ilmenee se selkeä rajoitus, että kirjallinen menettely soveltuu vain syyttäjän ajamiin rikosjuttuihin (ROL 5 a luvun 9 § 2). Rajoitus on hyvin perusteltu, koska asianomistajan ajamat rikosjutut ovat selviä poikkeuksia ja sen takia ne on tutkittava aina suullisessa pääkäsittelyssä, jossa on paremmat edellytykset aineellisen totuuden selvittämiseksi.⁴⁵

ROL 5 a luvun 1 §:ssä määritellään ne kriteerit, joiden täytyessä kirjallinen menettely voi tulla kyseeseen. Asia voidaan ratkaista pääkäsittelyä toimittamatta, jos:

- 1) mistään virallisen syyttäjän syytteessä tarkoitetusta yksittäisestä rikoksesta ei syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai vankeutta enintään kaksi vuotta (in abstracto),
- 2) vastaaja tunnustaa virallisen syyttäjän syytteessä kuvatun teon sekä käräjäoikeudelle antamallaan nimenomaisella ilmoituksella luopuu oikeudestaan suulliseen käsittelyyn ja suostuu asian ratkaisemiseen kirjallisessa menettelyssä,
- 3) vastaaja on teon tehdessään ollut täysi-ikäinen,
- 4) asianomistaja on esitutkinnassa tai kirjallisesti myöhemmin ilmoittanut, ettei vaadi pääkäsittelyn toimittamista ja
- 5) pääkäsittelyn toimittaminen on asian selvitettyyn tilaan nähden myös kokonaisuutena arvioiden tarpeetonta. (ROL 5 a:1.1)

Kirjallisessa menettelyssä rangaistukseksi ei voida tuomita ankarampaa rangaistusta kuin yhdeksän kuukautta vankeutta (in concreto) (ROL 5 a:1.2).

⁴⁵ Frände ym. 2012, s. 1337.

Kun kaikki edellä mainitut edellytykset täyttyvät samanaikaisesti, on mahdollista käsitellä asia kirjallisessa menettelyssä. Käytännössä useimmat tavalliset ja lievät sekä eräät törkeätkin tekumuodot kuuluvat menettelyn soveltamisalaan. Esimerkkeinä voidaan mainita pahoinpitely, törkeä rattijuopumus ja varkaus. Vastaajaa ei voida tuomita kirjallisessa menettelyssä ankarampaan kuin kuuden kuukauden vankeusrangaistukseen ja tämäkin edellyttää vastaajan nimenomaista suostumusta.⁴⁶

3.1 Rangaistus in abstracto

Mistään yksittäisestä syytteestä ei saa olla säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai enintään kaksi vuotta vankeutta (ROL 5 a:1.1/1). Jos epäily koskee useampaa kuin yhtä rikosta, näistä vaadittu yhteenlaskettava rangaistus aika voi kuitenkin olla yli kaksi vuotta. Kyse on siis yksittäiseen rikokseen sovellettavasta rangaistusasteikosta.⁴⁷

Lain esitöiden mukaan rangaistuksen yleiset vähentämisperusteet eivät vaikuta asiaan⁴⁸. Tätä ei ole suoraan luettavissa laista, mutta sen puolesta puhuvat vahvat syyt sinänsä. Jos lievennysperusteet olisivat käytössä, kirjalliseen menettelyyn tulisi suhteellisen vakavia rikoksia vaikka vähentämisperusteen ei tarvitsisi mitenkään vaikuttaa itse teon vakavuuteen.⁴⁹

Mainittu kahden vuoden vankeusrangaistuksen yläraja in abstracto merkitsee käytännössä sitä, että lähes kaikkien rikosten tavalliset ja lievät sekä eräät törkeätkin tekumuodot kuuluvat kirjallisen menettelyn soveltamisalaan. Näistä esimerkkeinä pahoinpitely, törkeä rattijuopumus, törkeä luvaton käyttö ja varkaus.⁵⁰

⁴⁶ Linna 2012, s. 141.

⁴⁷ Frände ym. 2012, s. 1338.

⁴⁸ HE 271/2004 vp, s. 42.

⁴⁹ Frände ym. 2012, s. 1338.

⁵⁰ Jokela 2007, s. 152.

Rangaistuksen pituuden mukainen rajoitus on tarkoitettu suojaamaan kirjallisen menettelyn käyttöä vain vähäisinä pidettävissä rikoksissa. Vähäisyys on rikosoikeudessa epämääräinen käsite, joten on tullut luoda mittausperuste ja tarkat rajat sen määrittämiseksi.

Kirjallisessa menettelyssä tuomittavista rangaistuksista on esitetty myös sellainen näkemys, että menettely tulisi rajata käytettäväksi vain sellaisiin rikoksiin, joissa ei ole aihetta tuomita sakkoa ankarampaa rangaistusta⁵¹. Tämä rajaisi menettelyn käyttöä huomattavasti ja sen myötä menetettäisiin kirjallisen menettelyn positiivinen vaikutus rikosprosessin käsittelyaikoihin ja menettelyvalinnan joustavuuteen.

3.2 Tunnustus

Käsitteellä tunnustus tarkoitetaan, että asianosainen jutun käsittelyn aikana tuomioistuimessa antaa selityksen siitä, että jokin vastapuolen väittäämä, asianosaiselle epäedullinen seikka on tosi. Tunnustamisen vastakohta on asian kieltäminen tai kiistäminen. Tunnustuksesta on erotettava myöntäminen, jolla tarkoitetaan asianosaisen ilmoitusta siitä, että vastapuolen esittämä vaade on oikea. Näistä käsitteistä ainoastaan tunnustus kuuluu systemaattisesti todistusoikeuteen, vaikka myöntämiselläkin on jutussa samankaltaisia vaikutuksia. Tunnustuksella on rikosasioissa suuri todistusarvo, vaikka se ei sido tuomioistuinta. Lievemmissä rikoksissa ratkaisut perustuvat useimmiten vastaajan tunnustukselle, mutta tällöinkään ei saa esiintyä ristiriitaa syytetyn kertomuksen ja muiden asiassa ilmenneiden seikkojen välillä.⁵²

Kirjallista menettelyä voidaan käyttää vain jos vastaaja nimenomaisesti ja kirjallisesti tunnustaa syytteessä kuvatun teon (ROL 5 a:1.1/2). Esitutkinnassa annettu tunnustus ei ole riittävä. Vastaajalla on oltava mahdollisuus arvioida

⁵¹ Jokela 2008, s. 451.

⁵² Jokela 2008, s. 468-469.

suostumustaan sen jälkeen, kun syyte on nostettu ja hänen tiedossaan.⁵³ Vastaajan oikeusturva edellyttää, että hänellä on ensin tieto mistä rikoksesta häntä syytetään, ennen kuin luopuu oikeudestaan suulliseen käsittelyyn⁵⁴.

Tunnustaminen tarkoittaa, että vastaaja ilmoittaa menetelleensä syytteessä kuvatulla tavalla. Vastaajan on siis tunnustettava syytteessä kuvattu teko eli tunnustettava kuvatut tosiseikat oikeiksi. Vastaajan ei kuitenkaan tarvitse olla yhtä mieltä rikosoikeudellisesta arvioinnista. Vastaaja voi esimerkiksi tunnustaa anastaneensa omaisuutta, mutta hänen ei tarvitse myöntää tekoa varkaudeksi vaan esimerkiksi näpistykseksi. Tällaisessakin tilanteessa asia voidaan käsitellä kirjallisessa menettelyssä.⁵⁵

Kirjallisessa menettelyssä korostuu se tosiasia, että oikeudenkäynnin totuustulos on aina prosessuaalinen. Prosessissa siis määritellään ratkaistavana oleva konflikti, josta osapuolet sitten pyrkivät näyttämään käsityksensä oikeaksi. Lopputuloksena syntyvä ratkaisu on legitiimi riippumatta siitä, mitä todella on tapahtunut. Totuus luodaan prosessissa kertyneiden tosiseikkojen perusteella. Kirjallisessa menettelyssä tämä painopiste on vastaajan tunnustuksella ja hänen kertomuksellaan tapahtuneesta. On eriäviä mielipiteitä siitä, pitääkö aineellista totuutta edes tavoitella vai voitaisiinko myös systeemin tasolla lähtökohtaisesti tyytyä prosessuaalisen totuuden selvittämiseen. Tähän liittyy kysymys siitä, voidaanko asianosaisille sallia määräämistoimet haluamansa totuustuloksen osalta.⁵⁶

3.2.1 Tunnustusvaatimuksen perustelut

Tunnustamisvaatimukselle on erityisiä perusteita kirjallisesti käsiteltävän rikosasian kannalta. Kaikilla vastaajilla, jotka kiistävät epäillyn rikoksen, ei ole tilaisuutta tai tahdonvoimaa vastustaa mahdollisuutta käsittelyyn, joka tapahtuu

⁵³ PeVL 31/2005 vp, s. 3.

⁵⁴ Linna 2012, s. 141.

⁵⁵ Linna 2012, s. 142.

⁵⁶ Ervo teoksessa Rikoksesta rangaistukseen – Juhlajulkaisu Pekka Viljanen 1952-26/8-2012, 2012, s. 5-10.

ilman julkista pääkäsittelyä. Jos myös kiistetyt jutut menisivät kirjalliseen menettelyyn, jossa vallitsee eräänlainen julkisuusvaje, syntyisi riski vastaajan tuntemasta epäoikeudenmukaisuudesta. Teon kiistänyt tuomittu voisi jälkikäteen katsoa joutuneensa tietynlaisen salaisen menettelyn alaiseksi. On parempi, että syytteessä kuvatun teon kiistäminen johtaa pääkäsittelyyn.⁵⁷

Seuraavissa kappaleissa pohditaan tunnustustusta ylipäänsä ja edellytyksiä sille, että tunnustus on kirjalliseen menettelyyn pätevä. Tunnustuksen tulee täyttää erilaisia vaatimuksia kun arvioidaan tapauksen soveltumista kirjallisesti ratkaistavaksi.

3.2.2 Tahallisuus ja tuottamus osana tunnustamista

Teon tunnustaminen tarkoittaa perimmiltään sitä, että vastaaja vahvistaa syyttäjän kuvaaman historiallisen tapahtumakulun oikeaksi. Tähän kuuluu teon subjektiivisen puolen eli tahallisuuden tai tekijän huolimattomuuden käsilläolo. Siten kyse ei ole tunnustamisesta, jos vastaaja myöntää vahingon syntyneen tietyllä tavalla, mutta kiistää tahallisuutensa tapahtumaan.⁵⁸ Rikoslain (RL 19.12.1889/391) mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on tahallisuus tai tuottamus (RL 3:5), joten näistä ei saa olla epäselvyyttä asiaa ratkaistaessa kirjallisen materiaalin pohjalta. Syyllisyysperiaate sulkee pois puhtaan objektiivisen vastuun eli pikemminkin tapaturmaan kuin tuottamukseen perustuvasta teosta ei rangaista (RL 3:7:3)⁵⁹.

Rikosoikeuden mukaan tuottamuksellisista teoista rangaistaan vain, jos tämä nimenomaan ilmenee rangaistussäännöksen sanamuodosta. Huolimattomuuteen perustuva rangaistusvastuu edellyttää nimenomaista mainintaa siitä. Muussa tapauksessa vaaditaan aina tekijän toiminnan

⁵⁷ Frände ym. 2012, s. 1340.

⁵⁸ Frände ym. 2012, s. 1340-1341.

⁵⁹ Lappi-Seppälä ym. 2013, s. 173.

tahallisuutta.⁶⁰ Huolimattomuuden arviointi voi olla hankalaa kirjallisen materiaalin pohjalta.

Vaikea on arvioida myös sellaisia tilanteita, joissa vastaaja vetoaa anteeksiantoperusteeseen kuten esimerkiksi hätävarjelun liioitteluun. Tällaisessa tilanteessa arvio kohdistuu siihen mitä vastaajalta voidaan kohtuudella vaatia. Ulkoisilla seikoilla ja vastaajan henkilöllä on keskeinen rooli arvioitaessa tunnustuksen pätevyyttä. Näissä tilanteissa vastaaja ei ole tunnustanut tekoa sellaisella tavalla, että asia voitaisiin ratkaista asiaa lisää selvittämättä kirjallisessa prosessissa.⁶¹ Syyte on käsiteltävä normaalimenettelyssä, jos vastaaja esimerkiksi tunnustaa lyöneensä asianomistajaa, mutta väittää toimineensa hätävarjelutilanteessa⁶².

3.2.3 Oikeuskysymyksen kiistäminen mahdollista

Tapahtuneen oikeudellista arviointia koskevat mielipide-erot eivät vaikuta tunnustuksen pätevyyteen. Perustapaus on väite, ettei tapahtuma ole lainsäädännön mukaan ollenkaan rangaistava. Lisäksi vastaaja voi myöntää, että teko on rangaistava, mutta kiistää syyttäjän luokittelun esimerkiksi lievään tai tavalliseen petokseen. Oikeuskysymyksiä voidaan ratkaista kirjallisessa menettelyssä, koska näihin ei ole saatavissa lisäarvoa suullisessa käsittelyssä. Oikeudellinen argumentaatio ymmärretään parhaiten kirjallisesti ja siten on myös helpoin kontrolloida esitettyjä lähteitä. On tärkeää antaa vastaajalle mahdollisuus perustella oikeuskysymystä koskeva kiistämisensä esimerkiksi kirjallisen lausuman muodossa.⁶³

Hallituksen esityksen mukaan kirjallista menettelyä ei voida käyttää, jos vastaaja kiistää tunnustetun tapahtumakulun lainkaan kuuluvan rikosoikeusjärjestelmän piiriin⁶⁴. Katsomus jää sinänsä hieman

⁶⁰ Frände 2012, s. 60.

⁶¹ Frände ym. 2012, s. 1341.

⁶² Linna 2012, s. 142.

⁶³ Frände ym. 2012, s. 1341.

⁶⁴ ks. HE 271/2004, s.43.

merkityksettömäksi, koska samassa kohtaa annettu esimerkki koskee hätävarjeluun käsilläoloa. Tämä väite kuuluu selvästi tapahtumakulun sisältöön ja siis automaattisesti siirtää asian pois kirjallisen menettelyn käyttöalan piiristä.⁶⁵

3.2.4 Vahingonkorvausten myöntäminen

Teon tunnustaminen ei kata siihen mahdollisesti liittyvien vahingonkorvausvaatimusten myöntämistä oikeiksi. Näin ollen yksityisoikeudelliset korvausvaatimukset voidaan käsitellä kirjallisessa menettelyssä vastaajan asennoitumisesta riippumatta. Niiden kiistäminen voi tietysti johtaa siihen, että pääkäsittely on pidettävä asian selvittämiseksi (ROL 5 a:1.1/5). Kirjallisuudessa käytetään selkeyden vuoksi toisinaan termiä ”vastaajan menettelysuostumus”, joka kattaa suostumuksen, tunnustamisen ja pääkäsittelystä luopumisen. Se ei siis koske yksityisoikeudellisia korvausvaatimuksia.⁶⁶

Kun vastaajaa kehoitetaan toimittamaan käräjäoikeudelle suostumus- ja tulotietolomake sekä vastaanottodistutus, häntä ei pyydetä lausumaan haasteen liitteenä mahdollisesti olevista asianomistajan korvausvaatimuksista. Suullisessa käsittelyssä vastaajalle varataan tilaisuus lausua asianomistajan korvausvaatimusten perusteesta ja määrästä. Näin tulisi tehdä myös kirjallisessa menettelyssä. Haasteessa vastaajaa tulisi kehottaa vastaamaan häntä vastaan esitettyihin vaatimuksiin kirjallisesti (ROL 5 a:2.2). Kun vastaaja on jo tunnustanut teon, hänen kannanottonsa voisi koskea lähinnä rangaistusta ja muita seuraamuksia sekä asianomistajan vaatimuksia⁶⁷.

⁶⁵ Frände ym. 2012, s. 1341-1342.

⁶⁶ Frände ym. 2012, s. 1342.

⁶⁷ Jokela 2008, s. 459.

3.3 Suostumus asian ratkaisemiseen kirjallisessa menettelyssä

Edellytyksenä kirjalliselle menettelylle on vastaajan käräjäoikeudelle antama ilmoitus siitä, että hän luopuu oikeudestaan suulliseen käsittelyyn ja suostuu asian ratkaisemiseen kirjallisesti (ROL 5 a:1.1/2). Suostumuksen tulee olla nimenomainen ja sen tarkoitus on korostaa, ettei menettely perustu vastaajan passiivisuuteen. Kirjallinen suostumus on osoitettava ja annettava käräjäoikeudelle eikä asiaa voida ilman suostumusta käsitellä kirjallisessa menettelyssä. Voidaan perustellusti sanoa, että suostumuksen antaessaan vastaaja luopuu perustuslaissa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksessa taatusta oikeudesta suulliseen käsittelyyn.⁶⁸

Vastaajan suostumus kirjallisen menettelyn käyttämiseen merkitsee luopumista yksittäistapauksessa sekä oikeudenkäynnin suullisuudesta ja julkisuudesta että yleensä myös oikeudesta tulla kuulluksi⁶⁹. Vastaajalla on kuitenkin aina mahdollisuus toimittaa käräjäoikeudelle asiaa koskeva kirjallinen lausuma. Käräjäoikeus muistuttaa tästä mahdollisuudesta vastaajaa, kun vastaajaan ollaan yhteydessä tunnustuksen ja suostumuksen saamiseksi. Erityisesti lausumasta muistutetaan, jos kyse on ajokieltovaatimuksen sisältävästä asiasta ja vastaaja on esitutkinnassa maininnut tarvitsevansa ajolupaa työnteossa.

Vastaajan oikeusturvan kannalta on tärkeää se, että hän voi milloin tahansa ennen ratkaisun antamista peruuttaa suostumuksensa kirjalliseen menettelyyn (ROL 5 a:2.1). Tästä seikasta on kerrottava vastaajalle haastamisen yhteydessä.⁷⁰

3.4 Täysi-ikäisyys

Rikoslain mukaan syyllisyyden ja rangaistusvastuun edellytyksenä on 15 vuoden ikä (RL 3:4.1). Kirjallisen menettelyn edellytyksiin kuuluu kuitenkin, että vastaajan tulee olla teon tehdessään täysi-ikäinen eli 18 vuotta täyttänyt (ROL 5

⁶⁸ Frände ym. 2012, s. 1340.

⁶⁹ HE 271/2004 vp, 70.

⁷⁰ Jokela 2008, s. 458.

a:1.1/3). Tämä tulee huomioida menettelytapojen valinnassa; jos toinen tekijä on alle 18 -vuotias ja toinen juuri täyttänyt, saattaa olla tarkoituksenmukaisinta soveltaa molempiin samaa menettelyä eli suullista pääkäsittelyä.

Ajatuksena täysi-ikäisyyden vaatimukselle on se, että suullisen pääkäsittelyn ajatellaan toimivan varoittavana ja kasvattavana kokemuksena nuoren henkilön elämässä⁷¹. Suullinen pääkäsittely vaatii asianosaisten osallistumista prosessiin ja on siten kokemuksena vaikuttavampi kuin kirjallinen menettely. Kun nuori joutuu konkreettisesti kohtaamaan hänet tuomitsevan toimielimen, hän luultavasti paremmin ymmärtää tekojensa merkityksen. Kirjallista menettelyä käytettäessä riittää, että vastaaja postittaa suostumuksensa käräjäoikeuteen itse näkemättä tai kokematta virallista prosessia.

Suullisessakin prosessissa rangaistuksen tuomitsemiseen nuoren poissa ollessa suhtaudutaan pidättyvästi. Tuomioistuimen on harkittava tarkoin onko vastaajan itsensä kannalta hyvä vaihtoehto tuomita tämä rangaistukseen poissaolosta huolimatta. Itse tuomioistuinkäsittelyllä katsotaan voivan olla rikoksista pidättävää vaikutusta nuoreen, etenkin jos kyseessä on ensikertalainen.⁷² Pääsääntöisesti nuorta ei tulisi tuomita suullisessakaan käsittelyssä, jos tämä ei ole läsnä käsittelyssä⁷³. Nämä näkökohdat tukevat täysi-ikäisyyden vaatimusta kirjallisessa menettelyssä.

3.5 Asianomistajan suostumus

Rikos- ja prosessilainsäädännössä välittömästi rikoksen kohteeksi joutunutta henkilöä kutsutaan asianomistajaksi. Asianomistaja on siis henkilö, jonka oikeudellisesti suojattua etua on rikoksen johdosta välittömästi loukattu tai vaarannettu.⁷⁴

⁷¹ Frände ym. 2012, s. 1338.

⁷² Litmala & Lohiniva-Kerkelä 2005, s. 580.

⁷³ HE 82/1995 vp, s. 72-73.

⁷⁴ Virolainen & Pölönen 2004, s. 153-154.

Kirjallisen menettelyn käyttö edellyttää asianomistajan suostumusta, eli lain sanamuodon mukaan sitä, ettei asianomistaja vaadi pääkäsittelyn toimittamista (ROL 5 a:1.1/4). Asianomistaja voi siis estää kirjallisen prosessilajin käytön, jos hän haluaa asiaa selvitettävän suullisessa pääkäsittelyssä⁷⁵.

Asianomistajan suostumusta tiedustellaan jo esitutkintavaiheessa⁷⁶. Jos asianomistajan suhtautuminen on esitutkinnassa jäänyt epäselväksi, tiedustellaan suostumusta menettelyyn uudelleen tuomioistuimen puolesta. Tätä ennen tuomioistuin on tarkastanut, että menettelyn muut edellytykset täyttyvät.

Asianomistajan oikeudesta peruuttaa antamansa suostumus ei lausuta mitään laissa tai sen perusteluissa. Kun laissa ei toisin säädetä, asianosaisten tasavertaisuusperiaatteen pohjalta on perusteltua katsoa, että asianomistajalla on samanlainen oikeus peruuttaa suostumuksensa kuin vastaajallakin.⁷⁷

Asianomistajan suostumus ei muutoin vaikuta hänen asemaansa. Näin ollen asianomistaja voi yhtyä syytteeseen ja esittää yksityisoikeudellisia vaatimuksia, eikä näiden vaatimusten tarvitse olla myönnettyjä tai riidattomia. Vaatimukset voidaan hylätä kirjallisessa prosessissa tai ne voidaan hyväksyä kokonaan tai osittain. Jos asianomistajan vaatimus on moninainen tai suullista näyttöä kaipaava, käräjäoikeus voi päätyä pääkäsittelyn pitämiseen.⁷⁸ Hallituksen esityksen (271/2004 vp) perusteluissa todetaan, että vaatimusten erottamista erilliseen riita-prosessiin (ROL 3:3) tulee välttää. Se voi nimittäin aiheuttaa asianomistajalle tarpeettomia kustannuksia.⁷⁹

Asianomistaja voi kirjallisessakin menettelyssä esittää oman rangaistusvaatimuksen, vaatia rangaistusta muusta teosta kuin syyttäjä tai vedota uuteen seikkaan syytteen tueksi. Tällaisessa tilanteessa käräjäoikeuden tulee arvioida, olisiko syytä järjestää pääkäsittely.⁸⁰

⁷⁵ Frände ym. 2012, s. 1342.

⁷⁶ Frände ym. 2012, s. 1335.

⁷⁷ Jokela 2008, s. 454.

⁷⁸ Linna 2012, s. 141.

⁷⁹ HE 271/2004 vp, s. 44.

⁸⁰ Frände ym. 2012, s. 1342-1343.

3.6 Rangaistus in concreto

Kirjallisessa menettelyssä mahdollisesti tuomittava vankeusrangaistus on maksimissaan yhdeksän kuukautta (ROL 5 a:1.2). Tämän mukaan yhteisen vankeusrangaistuksen määrä ei saa ylittää yhdeksää kuukautta. Jos henkilöä syytetään useista rikoksista, joiden abstraktinen rangaistusmaksimi on enintään kaksi vuotta, mutta yhteinen vankeusrangaistusvaatimus ylittää yhdeksän kuukautta, ei asiaa voida ratkaista kirjallisessa menettelyssä. Sama koskee tilanteita, joissa aiemmin tuomittu ehdollinen vankeusrangaistus tulee pantavaksi täytäntöön. Täytäntöön pantava ja nyt tuomittava yhteinen vankeusrangaistus ei saa ylittää yhdeksän kuukauden ylärajaa. Tämä koskee myös tilanteita, joissa ehdonalainen vapaus tulee menetettäväksi.⁸¹

Ehdollisen ja ehdottoman vankeuden valinnalle tai yhdyskuntapalveluseuraamuksille ei ole asetettu rajoituksia. Oheissakko, valvonta ehdollisen vankeuden ohessa sekä valvontarangaistus ovat myös mahdollisia seuraamuksia kirjallisessa menettelyssä. Lisäksi menettämisestä seuraamukset sekä esimerkiksi ajo- ja liiketoimintakielto ovat käytössä.⁸²

Laissa mainittu yhdeksän kuukauden rangaistusraja on kuitenkin ehdollinen. Se tulee kysymykseen vain, mikäli vastaajalle on varattu tilaisuus suullisen lausuman antamiseen. Jos tällaista tilaisuutta ei ole varattu, rangaistus voi olla sakkoa tai kuusi kuukautta vankeutta. (ROL 5 a:5.) Käytännössä sellaisia tilanteita, joissa vastaajalle varattaisiin tilaisuus suullisen lausuman antamiseen, on harvoin. Kirjallisen menettelyn tarkoituksena on nimenomaan ratkaista asia kirjallisen materiaalin pohjalta. Jos halutaan antaa mahdollisuus lausua suullisesti, on helpointa siirtää asia suoraan pääkäsitellyssä ratkaistavaksi. Tällöin vastaaja kutsutaan istuntoon vaaditun rangaistuksen pituudesta riippuen joko henkilökohtaisesti tai ratkaisun uhalla. Käytännössä siis kirjallisessa menettelyssä ei tuomita kuutta kuukautta ankarampaa vankeusrangaistusta.

⁸¹ Frände ym. 2012, s. 1338-1339.

⁸² Frände ym. 2012, s. 1339.

3.6.1 Haastehakemuksen sisältövaatimukset

Kun syyttäjä on päättänyt nostaa syytteen, hänestä tulee rikosjutun asianosainen ja syytetyn vastapuoli. Esitutkinnassa ja syyteharkinnassa syyttäjän on tullut toimia aktiivisesti myös epäillyn puolesta puhuvien seikkojen selvittämiseksi. Pääkäsittelyssä syyttäjä voi kuitenkin keskittyä lähtökohtaisesti syytettä tukevien seikkojen esille ottamiseen ja selvittämiseen. Tarvittaessa syyttäjän tulee kuitenkin huolehtia syytetyn eduksi puhuvien seikkojen ja todisteiden saattamisesta tuomioistuimen tietoon. Tämä koskee siis rangaistuksen lieventämis- ja kohtuullistamisperusteiden (RL 6:6 ja 7) sekä rangaistusasteikon lieventämisperusteiden (RL 3:8) esiin tuomista.⁸³ Syyttäjän niin sanottu huolehtimisvelvoite korostuu kirjallisessa menettelyssä, jossa pääkäsittelyä ei järjestetä eivätkä asianosaiset kohtaa toisiaan. Vastaaja on tällöin kontaktissa tuomioistuimen ja syyttäjän kanssa vain asiakirjojen välityksellä eikä hänellä näissä jutuissa yleensä ole avustajaa apunaan.

Syyttäjän tulee esittää haastehakemuksessa riittävän yksilöity seuraamuskannanotto. Tähän sisältyy mahdollisesti vaadittavan koventamisperusteen (RL 6:5) yksilöiminen. Vaikka tuomioistuin määrää rangaistuksen viran puolesta ja menettelyyn kuuluu tuomittavan henkilön rikosrekisteritietojen tarkistaminen, tulisi syyttäjän tuoda yksilöidysti ilmi rangaistuksen koventamisperusteen käyttöä koskevan vaatimuksensa perusteet. Tämä parantaisi vastaajan edellytyksiä ottaa kantaa syyttäjän häntä vastaan esittämään rangaistusvaatimukseen.⁸⁴

Syyttäjän yksilöimätön koventamisperustevaatus jättää vastaajan ja tuomioistuimen tehtäväksi päätellä, millä vastaajan aiemmillä rikoksilla ja millä perusteella on aihetta soveltaa koventamisperustetta rangaistusta harkittaessa. Tämän vuoksi onkin suositeltavaa, että kirjallisen menettelyn haastehakemuksen seuraamuskannanottoon kirjataan rikosrekisteriotteesta nimenomaisesti ne rikokset ja tuomiot, joiden syyttäjä katsoo muodostavan

⁸³ Virolainen & Pölönen 2004, s. 90-91.

⁸⁴ Illman 2013, Akkusastoori 1/2013, s. 5-6.

koventamisperusteen tai muuten olevan erityisessä asemassa rangaistuksen mittaamisessa. Panostaminen oikeusturvan lisäämiseen kirjallisessa menettelyssä on hyvin perusteltua, vaikka kyseinen vaatimus lisää hieman syyttäjien työtä haastehakemuksen tekovaiheessa.⁸⁵

3.6.2 Rangaistusvaatimuksen selkeys vastaajalle

Syyttäjän on tarpeen tehdä haastehakemuksessa ehdotus tuomittavasta rangaistuksesta tai ainakin rangaistuslajista. Syyttäjän tulee ottaa kantaa mahdollisesta tuomion ehdollisuudesta ja yhdyskuntapalvelun sopivuudesta. Tällöin menettely täyttää paremmin kontradiktorisuuden vaatimuksen ja lisäksi vastaajan on helpompi arvioida sitä, suostuuko hän kirjalliseen menettelyyn. Syyttäjän seuraamusehdotus ei sido tuomioistuinta, vaan se voi tuomita jopa ankarammankin seuraamuksen. Tällaisissa tilanteissa on kuitenkin aihetta pyytää vastaajalta erillinen kirjallinen tai suullinen lausuma.⁸⁶

Kirjallinen menettely voi edellyttää syyttäjiltä, että he ilmoittavat tavallista yksilöidymminkin todisteensa ja todistusteemansa. Tämä johtuu siitä, että syyttäjällä ei ole enää mahdollisuutta tarkentaa vetoamisiaan samalla tavoin kuin suullisessa pääkäsittelyssä.⁸⁷ Kaikilla mainituilla vaatimuksilla pyritään siihen, ettei tuomittava rangaistus tule suostumuksen antaneelle vastaajalle yllätyksenä. Vastaajan suostuminen kirjalliseen menettelyyn edellyttää kattavaa tietoisuutta vaaditusta seuraamuksesta ja sen perusteena olevasta aineistosta. Tähän voidaan katsoa kuuluvan myös yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvitys, jonka lopputulos tulee olla vastaajan tiedossa ennen tämän suostumista asian ratkaisemiseen kirjallisessa menettelyssä.

⁸⁵ Illman 2013, Akkusastoori 1/2013, s. 5-6.

⁸⁶ Jokela 2007, s. 159.

⁸⁷ Jokela 2007, s. 159.

3.7 Pääkäsittelyn tarpeettomuus

Viimeisenä edellytyksenä on, että pääkäsittelyn toimittaminen on asian selvitettyyn tilaan nähden tarpeetonta (ROL 5 a:1.1/5). Lakivaliokunta edellytti tämän kohdan lisäämistä lakitekstiin, vaikka syytteessä kuvatun teon tunnustamisen voidaan katsoa tarkoittavan jutun näytön olevan selvä. Kirjallinen menettely edellyttää riittävää selvitysastetta, koska siihen menevät selvät ja tunnustetut rikosasiat. Kun menettelystä päätetään, asian selvittämiseen ei saa sisältyä sellaista, mikä tekee rikosoikeudellista vastuuta koskevan kysymyksen joitain osin epävarmaksi. Jos näyttää siltä, ettei edellytetty näyttövaatimus ”ilman varteenotettavaa epäilyä” täyty, ei asiaa voida ratkaista kirjallisessa menettelyssä.⁸⁸ Jos syntyy epäily, että teon tunnustanut henkilö onkin syytön, asia tulee siirtää suulliseen pääkäsittelyyn⁸⁹.

Kirjallisella menettelyllä ei ole tarkoitettu vaikuttaa näyttökysymysten arviointiin tai siihen, mikä merkitys tunnustamiselle rikosasioissa ylipäänsä annetaan. Menettelyssä käsiteltäviä rikosasioita ei ole siten tarkoitettu muuttaa dispositiivisiksi asioiksi, joissa vastaajan myöntäminen yksistään riittäisi näyttöksi. Vaikka tunnustaminen on käytännössä varsin vahva näyttö, tulee tuomarin kaiken esitetyn ja hyödyntämiskelpoisen asiakirja-aineiston perusteella ratkaista, mitä asiassa on pidettävä totena.⁹⁰

3.7.1 Syytteen hylkääminen kirjallisessa menettelyssä

Syytteen hylkääminen voi perustua esimerkiksi näytön puuttumiseen ja siihen, ettei ole riittävästi todisteita tekijän syyllisyydestä. Hylkääminen on mahdollista myös silloin, jos teko ei täytä minkään rikoksen tunnusmerkistöä.⁹¹

On nähtävissä kaksi syytä sille, että asia on oltava riittävän selvä. Ensinnäkin näyttöön perustuva syytteen hylkääminen on ristiriidassa sen edellytyksen

⁸⁸ Frände ym. 2012, s. 1344.

⁸⁹ Virolainen 2006, s. 578.

⁹⁰ Jokela 2008, s. 464.

⁹¹ Lappi-Seppälä ym. 2013, s. 98.

kanssa, että asian tulee olla selvitetty, jotta se voidaan ratkaista kirjallisessa menettelyssä. Toiseksi koko menettelyn taustaideana on selvien ja tunnustettujen rikosasioiden nopea ja yksinkertainen ratkaiseminen. Hylkääminen on eräiden mielipiteiden mukaan mainittujen tavoitteiden vastainen ja viestittää siitä, että tuomioistuin asettuu systemaattisten puitteiden yläpuolelle. Tämä koskee siis nimenomaan näyttöön perustuvaa syytteen hylkäämistä. Jottei tällainen lopputulos olisi osapuolille kuitenkaan yllätys, hylkäämismahdollisuus on saatettava heidän tietoonsa kehottamalla toimittamaan käräjäoikeuteen kirjallinen lausuma.⁹²

Tämän lainkohdan nojalla pyritään varmistamaan, ettei näytön kannalta epäselviä asioita käsitellä kirjallisesti. Perimmiltään tässä on kysymys siitä, että virallisperiaatteen mukaan rangaistusvaatimuksen myöntäminen ei sido tuomioistuinta.⁹³ Vastaajan tunnustuksesta huolimatta on siis mahdollista, joskin epätodennäköistä, että syyte tulee hylättäväksi⁹⁴.

3.7.2 Valinta kirjallisen ja suullisen menettelyn välillä käytännössä

Tuomioistuin voi valita kolmen menettelytavan välillä. Valinta tehdään normaalin pääkäsittelyn, poissaolokäsittelyn (ROL 8:11) ja kirjallisen menettelyn välillä ja se tapahtuu pääsääntöisesti haasteen antamisen yhteydessä. Tätä ennen poliisilla on esitutkinnassa ollut velvollisuus selvittää asianomistajan ja epäillyn suhtautuminen mahdolliseen kirjalliseen menettelyyn. Jo esitutkintavaiheessa poliisi ja syyttävä tekevät alustavan arvion tutkittavana olevan rikoksen soveltumisesta kirjalliseen menettelyyn. Tämä ei kuitenkaan sido tuomioistuinta, vaan se tekee prosessilajivalinnan täysin itsenäisesti lain asettamissa rajoissa.⁹⁵

Käytännössä syyttävä ehdottaa tuomioistuimelle kirjallisen menettelyn käyttöä käräjäoikeudelle toimittamassaan haastehakemuksessa. Syyttävä on tehnyt

⁹² Frände ym. 2012, s. 1344-1345.

⁹³ Vuorenpää 2009, s. 191.

⁹⁴ Jokela 2008, s. 464.

⁹⁵ Frände ym. 2012, s. 1335-1336.

harkinnan siitä, täyttääkö kyseinen asia hänen mielestään kirjallisen menettelyn edellytykset. Jos edellytykset ovat olemassa, syyttäjä toimittaa käräjäoikeudelle haastehakemuksen, joka on otsikoitu ”Haastehakemus, kirjallinen menettely”. Syyttäjän merkinnän avulla tuomioistuin voi ohjata rikosasian tässä vaiheessa kirjallisen menettelyn prosessiin jatkotutkimusta varten. Syyttäjän ehdotus on kuitenkin vain suuntaa antava eikä se estä asian siirtoa suulliseen käsittelyyn. Käräjätuomari tai -notaari tutkii saapuneen asiakirjamateriaalin ja tekee päätöksen prosessilajista.

Tuomioistuin kontrolloi ensinnäkin muodollisten edellytysten täyttymisen eli sen, että rikos pysyy kahden vuoden rajan sisäpuolella eikä todennäköinen rangaistus ylitä yhdeksän kuukauden vankeutta. Vastaajan iän tarkistaminen kuuluu myös muodolliseen puoleen. Lisäksi tuomioistuin tarkistaa syyttäjän tekemän haastehakemuksen ja siinä luetellun kirjallisen todistusaineiston. Tuomioistuimen on varmistuttava siitä, että haastehakemus on riittävän kattava ja se antaa vastaajalle riittävästi informaatiota kirjalliseen menettelyyn suostumisen perustaksi.⁹⁶ Mahdollinen yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvitys tulee olla valmiina ja sen lopputulos tuomioistuimella nähtävänä, ennen kuin asia voidaan ohjata kirjalliseen menettelyyn käräjäoikeudessa.

EIS:n mukaan jokaisella rikoksesta syytetyllä on vähimmäisoikeutena muun muassa oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä hänen ymmärtämällään kielellä (EIS 6.3 artikla). Kirjallisen menettelyn käyttövaatimuksissa ei nimenomaisesti ole mainittu erityisiä kielivaatimuksia. Menettely perustuu kuitenkin yksinomaan asiakirjojen varaan, eikä syyttäjä toimita tuomioistuimelle asiakirjoja muilla kuin Suomen kansalliskielillä. Menettelyssä ei siis ratkaista rikosasiaa, jonka vastaaja ei ymmärrä riittävästi suomen- tai ruotsinkielistä. Lisäksi oikeudesta käyttää saamen kieltä oikeudenkäynnissä säädetään saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetussa laissa (ROL 6 a:2). Jos vastaajaa on esitutkinnassa kuultu tulkin välityksellä, ei tuomioistuin ratkaise asiaa kirjallisessa menettelyssä. Tällöin järjestetään suullinen pääkäsittely, jossa vastaajalle

⁹⁶ Frände ym. 2012, s. 1347.

varataan tilaisuus tulkin käyttöön. On kuitenkin mahdollista, että syyttäjä huolehtii haastamisesta ja tällöin asia voidaan ratkaista kirjallisessa menettelyssä. Tämä edellyttää, että haastamistilanteessa on ollut tulkki mukana ja epäilty samaisessa tilaisuudessa antaa suostumuksensa ja tunnustuksensa asiassa. Kun syyttäjä on haastamisessa mukana, voidaan varmistua siitä, että syytetyllä on suostumusta antaessaan riittävän selkeä käsitys syyttäjän vaatimuksista. Tällöin epäillylle on tarkasti kerrottava menettelyn eteneminen ja oikeus suostumuksen peruuttamiseen ennen ratkaisun antamista. Kirjallinen menettely ei ole kaikissa valtioissa käytössä eikä näin ollen ole välttämättä tuttu prosessi ulkomaalaisille epäillyille.

Lain mukaan muulla kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisellä vastaajalla sekä asianomistajalla syyttäjän ajamassa rikosasiassa on oikeus maksuttomaan tulkkaukseen rikosasian käsittelyssä. Tuomioistuimen on viran puolesta huolehdittava tulkkauksesta tai tulkin kutsumisesta ja sama soveltuu tuomion ja päätöksen käännökseen. (ROL 6 a:2.) Jos kirjallisessa menettelyssä käsiteltäisiin vieraskielisten vastaajien rikosasioita eli käännettäisiin kaikki rikosasian asiakirjat, tuottaisi se valtavasti lisäkustannuksia tuomioistuimille. Lisäksi käännöstyön hitauden vuoksi menetettäisiin menettelyn nopeudella muutoin saavutettavat hyödyt.

4 Tunnustuksen vaikutuksesta nyt ja tulevaisuudessa

Tunnustus on kirjallisen menettelyn eräs käyttöedellytys. Se vaikuttaa itse menettelyn käyttöön ja se on perustana tuomion antamiselle. Tuomioistuimien arvioi tunnustusta oikeudenkäymiskaaren säännöksen perusteella, jonka mukaan oikeus saa vapaasti tutkia, mikä vaikutus asianosaisen tunnustuksella todisteena on oleva (OK 17:4.2). Kirjallisesta menettelystä ei seuraa automaattisesti normaalia lievempää rangaistusta, vaan helpotukset koskevat ainoastaan prosessin kulkua.⁹⁷

Nykyisellään vastaajalle ei tule hyötyä siitä, että hän suostuu kirjallisen menettelyn käyttöön. Eräänlaisena kannustimena ja palkkiona voidaan kuitenkin pitää välttymistä asian suulliselta käsittelyltä. Tunnustus ohjaa rikosasioita suullista käsittelyä keveämpään menettelyyn. Houkuttelevaa tunnustuksen antaminen saattaa olla siksi, että syytetty pystyy melko luotettavasti etukäteen arvioimaan tulevan rangaistuksen ankaruuden.⁹⁸ Etuna on lisäksi se, ettei vastaajalle aiheudu oikeudenkäynnistä kuluja. Menettelyn nopeus on myös houkuttimena. Laissa ei siis kuitenkaan säädetä mitään seuraamusta koskevaa etua kevyemmän menettelyn käytöstä.⁹⁹

Rikoslaissa mainitaan yhtenä rangaistuksen lieventämisperusteena tekijän pyrkimys edistää rikoksensa selvittämistä (RL 6:6/3). Rikoksen tunnustaminen voi olla rikoksen selvittämisen edistämistä. Lievennystä on perusteltu paitsi moraalisisilla myös prosessiekonomisilla syillä. Tunnustus voi johtaa rangaistusasteikon lieventämiseen (RL 6:8/5) ja rangaistukseen tuomitsematta jättämiseen. Tämä edellyttää kuitenkin, että rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarpeettomana (RL 6:12/4).¹⁰⁰ Pyrkimys edistää rikoksen selvittämistä on siis kytketty vastaajan yhteistyön muotoon. Varsinaista tunnustusta ei edellytetä vaikka käytännössä se on osa vastaajan toimintaa rikoksen selvittämisessä. Vastaajalta ei myöskään edellytetä, että hän myöntää syytteen oikeaksi. Tällä hetkellä on sääntelemättä se prosessitoimi, jolla

⁹⁷ Linna 2010, Oikeustiede 43/2010, s. 213.

⁹⁸ OM 20/41/2009, s. 4-5.

⁹⁹ OMML 26/2012, s. 22.

¹⁰⁰ OM 20/41/2009, s. 3.

rangaistuksen lieventämisperuste saatetaan tuomioistuimen tietoon. Suomalainen järjestelmä on toistaiseksi suhteellisen pidättyväinen rikosvastuun huojentamiseen nähden. Uusia tuulia on jo kuitenkin luvassa.¹⁰¹

4.1 Plea bargain –järjestelmästä

Plea bargaining tarkoittaa menettelyä, jossa rikoksesta epäilty tai syytetty, eli vastaaja, käy neuvotteluja syyttäjän kanssa. Vastaaja voi odottaa lievennystä rangaistukseen tai syytteen rajaamista edukseen, jos hän tunnustaa teon. Neuvottelut koskevat ehtoja, joiden vallitessa vastaaja on valmis ilmoittamaan syyllistyneensä tiettyyn tekoon. Syyllisyyden selviämällä vältetään normaalin rikosoikeudenkäynnin järjestäminen kokonaan.¹⁰²

Tällaisesta menettelystä käytetään yleensä käsitettä syytteestä sopiminen, syytetingintä tai syytekauppa. Plea bargaining voidaan määritellä syyttäjän ja vastaajan väliseksi sopimukseksi, jossa vastaaja saavuttaa myönnytyksiä tunnustamalla rikoksen. Tunnustus on rikosasiassa todiste, jonka näyttöarvon tuomioistuin harkitsee (OK 17:4.2). Käytännössä tunnustus yksinkin riittää näytöksi langettavaan tuomioon lievissä rikosasioissa. Vakavammissa rikosasioissa tulee olla tunnustuksen lisäksi muutakin näyttöä syytteen tueksi, jotta tuomitsemiskynnys ylittyisi.¹⁰³

Vastaaja antaa rikosasiassa tunnustuksen varsin usein nykyisin. Ei vaikuta perustellulta, että tunnustus palkittaisiin aina. Tunnustuksen alentava vaikutus voisi koskea esimerkiksi vain joitain vaikeasti selvitettäviä rikoksia. Mahdollinen plea bargain –tyyppinen järjestelmä tulisi rakentaa siten, ettei se rohkaise ensiksi kiistämään rikosta siinä toivossa, että myöhemmällä tunnustuksella saisi lievennyksiä.¹⁰⁴

¹⁰¹ Linna 2012B, s. 125.

¹⁰² Linna 2010, Oikeustiede 43/2010, s. 193.

¹⁰³ OM 20/41/2009, s. 1.

¹⁰⁴ OM 20/41/2009, s. 11.

4.1.1 Syyteneuvottelujen sisältö ja kohde

Syyteneuvottelu tarkoittaisi sitä, että syyttäjä voisi sitoutua vaatimaan rangaistusta lievemmän rangaistusasteikon mukaisesti, kun kyseessä on tunnustettu teko. Syyttäjä voisi tehdä tunnustuksen perusteella rikoksesta epäillyn tai rikosasian vastaajan kanssa tuomioesityksen, joka käsiteltäisiin epäillyn tai vastaajan sekä asianomistajan suostumuksella tuomioistuimessa tavallista oikeudenkäyntiä kevyemmässä tunnustamisoikeudenkäynnissä. Tuomioistuin tutkisi tunnustuksen pätevyyden ja muut tuomioesitykseen liittyvät kysymykset sekä tarkoitettuun rikokseen perustuvat vaatimukset. Annettava tuomio olisi tuomioesityksen mukainen, jos rikos luettaisiin syyksi tuomioesityksen mukaisesti eikä tuomion antamiselle olisi muuta estettä. Tuomioistuin mittaisi tällöin rangaistuksen lievennetyllä rangaistusasteikolla.¹⁰⁵

Rangaistuksen mittaaminen lievemmältä asteikolta tunnustamisen perusteella olisi mahdollista laajasti erityyppisissä rikoksissa. Etukäteen ei voida poissulkea rikostyyppejä, joissa ei olisi saatavissa selkeitä prosessiekonomisia etuja. Suurimmat edut luultavasti saavutettaisiin vaikeasti selvitettävissä ja laajoissa rikosasioissa ja etenkin silloin, kun tekoja on useita. Menettely soveltuisi erityisesti rikoksiin, jotka kohdistuvat varallisuusetuihin tai jotka tehdään hyötymistarkoituksessa ja joissa on monimutkaisia oikeudellisia ja tosiasiallisia järjestelyjä. Näillä tarkoitetaan talousrikoksia.¹⁰⁶

Syyteneuvottelua koskevat säännökset soveltuisivat rikoksiin, joista ei ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin kuusi vuotta vankeutta. Syyteneuvottelua ei kuitenkaan käytettäisi henkeen tai terveyteen kohdistuvissa rikoksissa taikka seksuaalirikoksissa, jotka loukkaavat seksuaalista itsemääräämisoikeutta tai kohdistuvat lapsiin. Syyttäjän olisi syyteneuvottelua harkitessaan otettava huomioon asian laatu, menettelystä aiheutuvat kustannukset, siihen kuluva aika ja muut olosuhteet.¹⁰⁷

¹⁰⁵ OMML 26/2012, s. 38-39.

¹⁰⁶ OMML 26/2012, s. 38.

¹⁰⁷ OMML 26/2012, s. 16.

4.1.2 Syyteneuvottelun tavoite

Tarkoitus ei siis ole liittää syyteneuvottelua kaikkiin tunnustettuihin rikoksiin. Sitä käytettäisiin lähinnä sellaisissa tapauksissa, joista voidaan ajatella olevan eniten kokonaistaloudellista hyötyä. Oman rattijuopumusrikoksen tai muun yleensä helposti selvitettävän rikoksen tunnustaminen ei johtaisi rangaistuksen lieventämiseen tai muuhun etuuteen.¹⁰⁸

On huomioitavaa, että prosessiekonomista hyötyä ei juuri synny lievemmissä rikoksissa. Tällaisia ovat rikokset, joissa tunnustus on riittävä näyttö tai joissa muuten näyttöä esitetään niukasti. Tunnustamisesta ei ole tarkoitus seurata automaattisesti syyteneuvottelun käyttö ja lievennys rangaistusvastuuseen. Tuomioesityksen tarkoituksena on, että viranomaisille tulisi merkittäviä prosessiekonomista etuja vastapainonaan vastaajalle hyödyllinen lievennys rangaistusvastuuseen.¹⁰⁹

Plea bargain –menettelyn tuominen Suomeen näyttäisi perustuvan tehokkuusajattelun voimistumiselle. Samalla se voisi merkitä loitontumista aineellisen totuuden tavoitteesta. Siinä ei välttämättä olisi kyse ratkaisun perustumisesta prosessuaaliselle totuudelle vaan menettely olisi rikosprosessin askel kohti neuvoteltua oikeudenmukaisuutta.¹¹⁰

4.2 Kirjallinen menettely tilastoina

Kuten edellä tutkielmassa on kerrottu, kirjallisessa menettelyssä on mahdollista käsitellä tiettyjä syytetyn tunnustamia, selviä ja yksinkertaisia rikosasioita. Menettelyn tarkoituksena on nimenomaan tehostaa rikosasioiden käsittelyä ja nopeuttaa käsittelyaikoja. Kyseessä on valtiontalouden niin sanottu säästölaki, sillä tavoitteena on menettelyn avulla säästää tuomioistuin- ja

¹⁰⁸ OMML 26/2012, s. 38.

¹⁰⁹ OMML 26/2012, s. 51.

¹¹⁰ Ervo teoksessa Rikoksesta rangaistukseen – Juhlajulkaisu Pekka Viljanen 1952-26/8-2012, 2012, s. 15.

syyttäjäresursseja. Tarkoitus on säästämisen lisäksi kohdentaa kyseisiä resursseja entistä tarkoituksenmukaisemmin, jotta vakavat ja laajat rikosasiat saavat tarvitsemansa kattavamman käsittelyn.¹¹¹

Kirjallinen menettely on ollut käytössä lokakuusta 2006 alkaen. Suomen käräjäoikeuksien osalta on löydettävissä tilastotietoa¹¹² ratkaistuista rikosasioista käsittelytavoittain. Seuraavassa tarkastellaan kirjallisen menettelyn tilastoja vuodelta 2012. Tutkielmassa tarkastelun kohteeksi on otettu ensinnäkin kaikkien käräjäoikeuksien ratkaisumäärät aikavälillä 1.1.2012-31.12.2012. Lisäksi on tarkasteltu erikseen pääkaupunkiseudun eli Vantaan, Helsingin ja Espoon käräjäoikeuksien tilastoja kirjallisen menettelyn osalta. Huomiota kiinnitetään ratkaisujen käsittelytapoihin eli suullisen ja kirjallisen menettelyn vertailuun tilastojen avulla. Lisäksi keskitytään tarkastelemaan rikosryhmien alajaottelua ja niiden jakautumista menettelyjen välillä. Tutkimusmateriaalina on käytetty oikeusministeriön tilastoja käräjäoikeuksien käsittelytavoista.

4.2.1 Ratkaistut rikosasiat käsittelytavoittain

Kaikissa Suomen käräjäoikeuksissa on 1.1.2012-31.12.2012 ratkaistu kirjallisesti yhteensä 19.693 rikosasiaa. Vertailun vuoksi mainittakoon, että samalla aikajaksolla suullisessa käsittelyssä ratkaistuja rikosasioita koko maassa on yhteensä 38.580 rikosasiaa. Prosentuaalisesti kirjallisesti ratkaistujen rikosasioiden määrä kaikkien käräjäoikeuksien ratkaistuista rikosasioista on vuonna 2012 yhteensä 33,4 prosenttia, mikä on jopa kolmasosa kaikista rikosasioista. Suullisessa prosessissa on ratkaistu 65,5 % ja käsittelytapa puuttuu 1,1 % rikosjutuista.¹¹³ Käsittelytavan puuttuminen tarkoittaa, että tietojärjestelmästä puuttuu merkintä siitä, onko asia käsitelty suullisesti vai kirjallisesti. Tämä on siis tietojärjestelmän merkinnöistä johtuva luku.

¹¹¹ Frände ym. 2012, s. 180.

¹¹² Ks. Oikeusministeriö 15.1.2013: Ratkaistut rikosasiat käsittelytavoittain 1.1.2012-31.12.2012.

¹¹³ Oikeusministeriö 15.1.2013: Ratkaistut rikosasiat käsittelytavoittain 1.1.2012-31.12.2012.

Käräjätuomarit ovat ratkaisseet 10.472 kappaletta eli 53,2 % kirjallisen menettelyn rikosasioista ja kärjänotaarit 8.858 kappaletta eli 45,0 %. Kärjäviskaalin tekemiä ratkaisuja on tilastoitu 363 kappaletta, mikä on 1,8 % kokonaismäärästä.¹¹⁴ Kärjänotaarien työpanos kirjallisessa menettelyssä on huomattava verrattuna siihen, kuinka monta kärjänotaaria kussakin kärjäoikeudessa työskentelee kerrallaan kirjallisen menettelyn parissa. Käräjätuomarit ratkaisevat kärjänotaareita vain 8,2 % enemmän kirjallisen menettelyn rikosasioista, vaikka tuomareita työskentelee kärjäoikeuksissa suhteessa moninkertaisesti. Tämä kertoo muun muassa siitä, että kirjallisessa menettelyssä ratkaistaan nimenomaan yksinkertaisia ja selviä rikosasioita eli sellaisia, joiden ratkaisemiseen kärjänotaarinkin valtuudet riittävät. Kärjänotaarit eivät saa tuomita kirjallisessa menettelyssä sakkoa ankarampaa rangaistusta (kärjäoikeuslaki 17.1/2c). Kärjäviskaalien ratkaisuja ei ole huomioitu prosenttitilastoissa ilmeisesti sen vuoksi, että heitä työskentelee vain Etelä-Pohjanmaan, Etelä-Savon, Lapin, Pohjamaan, Päijät-Hämeen ja Satakunnan kärjäoikeuksissa¹¹⁵. Kärjäviskaali on siis kärjäoikeuden virkamies, joka voi ilman eri määräystä suorittaa kaikkia niitä tehtäviä, joita kärjänotaari on lain nojalla tai laamannin määräyksestä toimivaltainen suorittamaan (kärjäoikeuslaki 3 b §).

Suullisessa pääkäsittelyssä ajalla 1.1.2012-31.12.2012 rikosasioiden ratkaisuja on tehty yhteensä 38.580. Kärjänotaarit ovat ratkaisseet näistä 8.937 asiaa, kärjäviskaalit 435 asiaa ja käräjätuomarit 29.208 rikosasiaa. Kirjallisessa menettelyssä samat luvut ovat kärjänotaareilla 8.858, viskaaleilla 363 ja tuomareilla 10.472 rikosasiaa. Tilastoissa on huomioitu, että käsittelytapa puuttuu yhteensä 631 rikosasialta eli käsittelytapa on jäänyt merkitsemättä tietojärjestelmiin.¹¹⁶

Vertailukohteina käytetään Espoon, Helsingin ja Vantaan kärjäoikeuksia aikavälillä 1.1.2012-31.12.2012. Kärjäoikeudet ovat erikokoisia, mikä saattaa osaltaan selittää kirjallisen menettelyn käyttöasteen eroja. Kärjäoikeuksien

¹¹⁴ Oikeusministeriö 15.1.2013: Ratkaistut rikosasiat käsittelytavoittain 1.1.2012-31.12.2012.

¹¹⁵ Ks. Oikeusministeriö 15.1.2013: Ratkaistut rikosasiat käsittelytavoittain 1.1.2012-31.12.2012.

¹¹⁶ Oikeusministeriö 15.1.2013: Ratkaistut rikosasiat käsittelytavoittain 1.1.2012-31.12.2012.

työn organisoinneissa on myös eroja, mikä saattaa vaikuttaa menettelyn käyttökäyttöihin. Luvuista nähdään kuitenkin pääkaupunkiseudun kirjallisen menettelyn käyttöaste yleisellä tasolla.

Espoon käräjäoikeudessa rikosasioita vuonna 2012 on ratkaistu yhteensä 2.086. Kirjallisessa menettelyssä Espoossa on ratkaistu yhteensä 456 rikosasiaa eli yhteensä 21,9 prosenttia kaikista rikosasioista. Suullisessa menettelyssä on ratkaistu yhteensä 1.603 rikosasiaa, joka on 76,9 prosenttia kokonaisuudesta. Käsittelytapa puuttuu 1,2 prosentissa ratkaisuksista.

Helsingin käräjäoikeudessa rikosasioita vuonna 2012 on ratkaistu yhteensä 8.699, joka on huomattavasti suurempi määrä kuin Vantaan tai Espoon käräjäoikeuksissa.. Kirjallisessa menettelyssä on ratkaistu yhteensä 1.032 rikosasiaa eli yhteensä 11,9 prosenttia. Suullisessa menettelyssä on ratkaistu 7.475 rikosasiaa, joka on 85,9 prosenttia kokonaisuudesta. Käsittelytapa puuttuu 2,2 prosentissa ratkaisuksista.

Vantaan käräjäoikeudessa on käsitelty vuonna 2012 yhteensä 3.105 rikosasiaa. Näistä kirjallisessa menettelyssä on käsitelty 970 asiaa, eli yhteensä 31,2 prosenttia. Suullisessa käsittelyssä on ratkaistu yhteensä 2.107 rikosasiaa, joka on 67,9 prosenttia kaikista rikosasioista. Käsittelytapa puuttuu 0,9 prosentissa ratkaisuksista.¹¹⁷

4.2.2 Rikosasioiden kirjallinen käsittely rikosryhmittäin

Oikeusministeriön tilastoissa on jaoteltu rikosasioiden käsittelytavat rikosluokittain ja rikosryhmien alajaotteluittain. Tilastojen tulkinnassa on huomioitava, että joissakin rikoslajeissa on useita juttuja ratkaistu kirjallisessa menettelyssä, mutta joissakin rikoslajeissa saattaa olla ratkaistu vain yksi. Tämä vaikutus näkyy prosentuaalisissa menettelytapaluvuissa. Esimerkiksi Espoon käräjäoikeudessa on ratkaistu kirjallisessa menettelyssä yksi rikosasia nimikkeellä ”muu omaisuusrikos” ja yksi suullisessa prosessissa, joten kirjallisen

¹¹⁷ Oikeusministeriö 15.1.2013: Ratkaistut rikosasiat käsittelytavoittain 1.1.2012-31.12.2012.

menettelytavan osuus on jopa 50,0 prosenttia. Täytyy huomioida ratkaistujen rikosten lukumäärä, jotta voidaan nähdä mitä rikosluokkia on ratkaistu eniten kirjallisessa menettelyssä kussakin käräjäoikeudessa.

Vertailuun on otettu Espoon, Helsingin ja Vantaan käräjäoikeuksissa viisi rikosluokkaa, joissa on määrällisesti eniten tehty ratkaisuja 1.1.-31.12.2012. Vaikka ratkaisuja saattaa jossain rikosluokassa olla enemmän kuin muissa, se ei kuitenkaan tarkoita, että prosentuaalisesti tästä ryhmästä olisi eniten ratkaistu kirjallisesti. Tietoihin vaikuttaa se kokonaismäärä, joka on ratkaistu sekä kirjallisesti että suullisesti.

Jos katsotaan tilastotietoa siitä, mitä rikoksia on prosentuaalisesti ratkaistu eniten kirjallisesti, voidaan huomata siitä saatavan tiedon olevan jokseenkin merkityksetöntä. Esimerkiksi kätkemisrikoksista, tuottamuksellisista kätkemisrikoksista sekä kätkemisrikkomuksista jopa 12,5 prosenttia on ratkaistu kirjallisesti, mutta määrällisesti tämä tarkoittaa vain yhtä ratkaisua. Tämä näkökulma ei siis oikeastaan anna tietoa kirjallisen menettelyn käytöstä. Siksi keskitytään määrällisesti suurimpiin juttuihin.

4.2.2.1 Espoon käräjäoikeus

Espoon käräjäoikeudessa on vuonna 2012 kirjallisessa menettelyssä ratkaistu yhteensä 21,9 prosenttia kaikista rikosasioista. Espoon käräjäoikeudessa ajalla 1.1.-31.12.2012 määrällisesti eniten on ratkaistu kirjallisessa menettelyssä törkeitä rattijuopumusrikoksia, 144 kappaletta, sekä rattijuopumusrikoksia, 133 kappaletta. Prosentuaalisesti kirjallisessa menettelyssä on näitä ratkaistu lähes puolet eli 45,0 % törkeistä ja 52,6 % normaalimuotoisista rattijuopumusrikoksista on ratkaistu kirjallisesti. Törkeitä liikenneturvallisuuden vaarantamisrikoksia on ratkaistu vuoden 2012 aikana yhteensä 30 kappaletta kirjallisesti, mikä on 40,0 % tämän rikosluokan kokonaisratkaisumäärästä Espoon käräjäoikeudessa. Näpistyksiä on ratkaistu kirjallisesti 26 kappaletta, eli 21,3 %, ja varkauksia 24 kappaletta, eli 16,06 %. Huumausainerikoksia on ratkaistu kirjallisessa menettelyssä 23 kappaletta, mikä on 25,80 % niiden

kokonaisratkaisuista. Muiden rikosluokkien osalta ratkaisut ovat jääneet alle 20, joten voidaan sanoa, että mainitut kuusi rikosluokkaa muodostavat Espoon kärjäoikeudessa suurimman osuuden kirjallisessa menettelyssä ratkaistuista rikosasioista.¹¹⁸

4.2.2.2 Helsingin kärjäoikeus

Helsingin kärjäoikeudessa kirjallisen menettelyn käyttö on jäänyt vähäisemmäksi kuin muissa vertailtavana olevissa pääkaupunkiseudun kärjäoikeuksissa. Siellä menettelyn käyttöaste on jäänyt 11,9 prosenttiin. Tähän vaikuttaa kenties kärjäoikeuden suuri koko, mikä voi vaikuttaa kirjallisen menettelyn suunnittelun ja toteutuksen hajanaisuuteen. Menettelyn käyttöön vaikuttaa myös syyttäjien toiminta prosessilajia valittaessa. Eniten vaikuttanee kuitenkin Helsingin kärjäoikeudessa käsiteltävien juttujen suurempi kokonaismäärä.

Eniten Helsingissäkin on vuonna 2012 kirjallisesti ratkaistu rattijuopumuksia, 300 juttua, sekä törkeitä rattijuopumuksia, 233 juttua. Prosentuaalisesti tämä tarkoittaa, että rattijuopumuksista 37,5 prosenttia ja törkeistä rattijuopumuksista 31,7 prosenttia ratkaistaan kirjallisessa menettelyssä. Kolmanneksi suurin kirjallisesti ratkaistava asiaryhmä on varkaus (RL 28:1), joista kirjallisesti on ratkaistu 66 kappaletta. Prosentuaalisesti tämä on pieni osuus (8 %) kaikista Helsingin kärjäoikeudessa ratkaistuista varkauksista. Tämä kertoo toisaalta siitä, että juttujen määrä on suuri, mutta toisaalta myös siitä, että kirjallisen menettelyn käyttöaste on Helsingissä pienehkö.

Muista kirjalliseen menettelyyn ohjautuneista rikosluokista voidaan mainita petos ja lievä petos (RL 36:1, 3), joita on ratkaistu yhteensä 59 kappaletta, mikä on 12,3 prosenttia kaikista tämän ryhmän rikoksista. Pahoinpitelyjä on ratkaistu 47 kappaletta (2,9 %) ja huumausainerikoksia 44 kappaletta (12,6%).

¹¹⁸ Oikeusministeriö 15.1.2013: Ratkaistut rikosasiat käsittelytavoittain 1.1.2012-31.12.2012.

4.2.2.3 Vantaan käräjäoikeus

Vantaan käräjäoikeudessa 1.1.-31.12.2012 kaikista rikosasioista 31,2 prosenttia on ratkaistu kirjallisessa menettelyssä. Menettelyä on hyödynnetty tehokkaasti ja tämä vaikuttaa positiivisesti käräjäoikeuden rikosasioiden keskimääräisiin käsittelyaikoihin. Eniten kirjallisesti ratkaistuja rikosasioita ovat – kuten muissakin vertailtavina olevissa käräjäoikeuksissa – rattijuopumukset, 220 juttua, sekä törkeät rattijuopumukset, 204 juttua. Kaikista Vantaan käräjäoikeudessa ratkaistavista rattijuopumusrikoksista 58,8 prosenttia ja törkeistä rattijuopumuksista 50,5 prosenttia ratkaistaan siis kirjallisessa menettelyssä.

Kolmanneksi suurin kirjallisesti käsiteltävä rikosryhmä on rikokset rikoslain 41, 43 ja 44 lukua vastaan. Näitä ovat aserikokset (RL 41), hyviä tapoja koskevien määräysten rikkominen (RL 43) sekä terveyttä ja turvallisuutta vaarantavat rikokset (RL 44). Rikoslain 43 luvun määräykset on tosin kumottu laeilla eri aikoina, viimeinen vuonna 2009. Näitä rikoksia on ratkaistu kirjallisessa menettelyssä yhteensä 162 kappaletta, mikä on 60,2 prosenttia kaikista Vantaan käräjäoikeudessa ratkaistuista tämän ryhmän rikoksista. Seuraavaksi eniten on huumausainerikoksia, joita on ratkaistu kirjallisesti 129 kappaletta eli 34,0 prosenttia kokonaismäärästä. Varkauksia on ratkaistu 43 kappaletta eli kirjallisesti yhteensä 23,9 prosenttia.¹¹⁹

¹¹⁹ Oikeusministeriö 15.1.2013: Ratkaistut rikosasiat käsittelytavoittain 1.1.2012-31.12.2012.

5 Rikosprosessin tavoitteista

Rikosprosessin yleisenä tavoitteena voidaan sanoa olevan tarkoituksenmukaisuus. Se kokoo erisuuntaisia tavoitteita, joita ovat varmuus, joutuisuus ja taloudellisuus. Lisäksi tarkoituksenmukaisuuteen kuuluu se, että oikeudenkäynti on järjestettävä sellaiseksi, että se antaa riittävän varmat takeet oikeaan ratkaisuun pääsemiseksi.¹²⁰

Oikea lopputulos ei kuitenkaan pelkästään ole tärkeä vaan siihen johtavalla menettelyllä on sinänsä tietystä mielessä itsenäistä merkitystä. Ensinnäkin prosessi on institutionalisoitunut tapa tutkia ja käsitellä rangaistuksi säädetystä teosta seuraava vastuu. Rikosprosessilla on siis yhteiskuntarauhan ylläpitoa palveleva ja itseavun tarvetta ehkäisevä tehtävä. Toiseksi laillisen menettelyn läipikäymisen voidaan osaltaan sanoa leigitimoivan siinä saavutettavan lopputuloksen. Prosessissa vahvistetaan tiettyjä muotomääräyksiä noudattaen ja mahdollisimman objektiivisesti se, mitä tutkittavassa tapauksessa on pidettävä oikeana ratkaisuna.¹²¹

Oikeudenmukaiseksi koettu menettely on arvo sinänsä ja tärkeä osa rikosprosessin uskottavuutta. Asianosaisten ja yleisön odotukset prosessin oikeudenmukaisuutta kohtaan ovat yhteydessä oikeusjärjestystä kohtaan tunnettavaan luottamukseen.¹²²

5.1 Varmuustavoitteen painoarvo

Prosessin varmuustavoitteen painoarvo vaihtelee usean seikan mukaan. Prosessilaji on tässä suhteessa keskeisessä asemassa. Varmuustavoitteella on rikosprosessissa lähtökohtaisesti enemmän merkitystä kuin siviiliasioissa. On huomattava, ettei varmuustavoitteen merkitys ole rikosprosessin sisälläkään vakio. Sen merkitys vaihtelee juttutyypin mukaan niin, että mitä vakavammasta

¹²⁰ Virolainen & Pölonen 2003, s. 167-168.

¹²¹ Jonkka 1992, s. 25.

¹²² Jonkka 1998, s. 1266.

teosta on kyse, sitä totaalisemmin nopeus- ja halpuustavoitteiden on syrjädyttävä varmuuden tieltä ja päinvastoin. Tämä ilmenee muun muassa siinä, mikä merkitys syytetyn tunnustukselle arvioidaan. Vähäisissä rikoksissa syyksi lukeminen voi perustua pelkkään syytetyn tunnustukseen, mutta törkeissä rikoksissa langettava tuomio tarvitsee tuekseen muutakin näyttöä.¹²³

Yksittäisessä jutussa aineellisen oikeuden löytäminen on rikosprosessin tavoite. Oikeustositseikkojen ja kausaalisuuden arvioinnissa tuomarin tulee olla vapaa päättelemään, mitä asianosaisten väitteistä hän pitää totena ja mitä ei. Rikosoikeusajattelussa ollaan nykypäivänä kuitenkin kallistumassa prosessuaalisen totuuden etsimiseen. Lähtökohtana on se, että rikosprosessissa ei välttämättä saada esille aineellista totuutta¹²⁴, vaan tuomari joutuu punnitsemaan vastaajan ja asianomistajan perusoikeuksia keskenään. Totuus siis ikään kuin luodaan prosessissa ja sen tulos on tämän ajattelutavan mukaan laajasti hyväksyttävä, riippumatta siitä mitä todellisuudessa on tapahtunut.¹²⁵ Oikeudenkäynnissä pitää siis tyytyä prosessuaaliseen totuuteen. Tuomio perustetaan niihin faktoihin, joita prosessiaineiston perusteella on pidettävä totena.¹²⁶ Ensin määritellään se konflikti, joka on ratkaistavana ja sitten kukin osapuoli pyrkii näyttämään käsityksensä oikeaksi. Juttu ratkaistaan kontradiktorisessa oikeudenkäynnissä kertyneiden tosiseikkojen pohjalta. Tällaisen prosessin tuloksena syntynyt ratkaisu on legitiimi riippumatta siitä, mitä todellisuudessa on tapahtunut.¹²⁷

5.2 Oikeudenmukainen oikeudenkäynti

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti on keskeisin prosessuaalisista perusoikeuksista ja sitä koskevat säännökset sisältyvät oikeusturvaksi otsikoituun perustuslain 21 pykälään. Säännös koskee periaatteessa kaikkea

¹²³ Vuorenää 2009, s. 64.

¹²⁴ Ks. Ervo teoksessa Rikoksesta rangaistukseen – Juhlajulkaisu Pekka Viljanen 1952-26/8-2012, 2012, s. 3.

¹²⁵ Sundström 2011, s. 30-31.

¹²⁶ Vuorenää 2009, s. 63.

¹²⁷ Tapani & Tolvanen 2008, s. 19.

oikeudenkäyntiä riita-, rikos- ja hallintoasiassa: jokaisen täytyy saada asiassaans tosiasiallisesti ja kokonaisuutena arvioiden oikeudenmukainen oikeudenkäynti.¹²⁸ Jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi (PL 21 §).

Kaikissa prosessilajeissa käsittelyn julkisuus, oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös, hakea muutosta sekä muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla (PL 21 §). Perustuslain säännös ei estä säätämästä lailla vähäisiä poikkeuksia oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin, kunhan tällaiset poikkeukset eivät muuta oikeusturvatakeiden asemaa pääsääntönä, eivätkä vaaranna yksilön oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin¹²⁹.

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti on kootusti sanottuna kohtuullisessa ajassa tapahtuva kontradiktorinen prosessi, jossa kontradiktorisuus ymmärretään mahdollisuutena aktiiviseen osallistumiseen. Oikeudenmukaisuus on siis kontradiktorisuutta, joka on puolestaan oikeus osallistua aktiivisesti oikeudenkäyntiin ja tosiasiallisesti ajaa asiaansa tasa-arvoisesti muiden osapuolten kanssa.¹³⁰

Oikeudenmukaisuuden toteutuminen saattaa olennaisesti riippua oikeudenkäyntimenettelystä eli siitä miten sen ulkoinen kulku käytännössä järjestetään. Aineellisen oikeuden normit eivät pelkällä olemassaolollaan kykene tosiasiallisesti suojaamaan niitä oikeushyviä, joiden suojaksi ne on asetettu. Vasta rikosprosessi pitää rangaistussäännösten sisältämän abstraktin uhan varteenotettavana sekä tarvittaessa pakkotoimin toteutettavana. Tästä syystä voivat prosessioikeudelliset normit tai niiden soveltamistapa pahimmassa tapauksessa johtaa siihen, etteivät rikosoikeudelle asetetut arvot ja tavoitteet käytännössä toteudu. Tämä on mahdollista vaikka aineellinen

¹²⁸ Frände ym. 2012, s. 227.

¹²⁹ HE 309/1993 vp, s. 74.

¹³⁰ Ervo 2008, s. 155-156.

rikosoikeus sinänsä olisi muodostettu täysin sen taustalla vaikuttavan rangaistusteorian ja sille asetettujen kriminaalipoliittisten arvojen ja tavoitteiden mukaisesti.¹³¹

Rikosoikeus on erityisen perusoikeusherkkä oikeusala kansalaisiin kohdistuvien valtion toteuttamien pakkotoimenpiteiden, viime kädessä rangaistusten, vuoksi. Kansallisesti rikosoikeus ja valtiosääntöoikeus ovatkin läheisessä kytköksessä toisiinsa. Tämän vuoksi rikosoikeuden eurooppalaistumista on pohdittava perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta. Tehostettu kansainvälinen yhteistyö esimerkiksi aineellisen rikoslainsäädännön laajentumisen näkökulmasta sisältää kriittisiä pisteitä perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta tarkasteltuna.¹³² EU:ssa ei ole luotu rikosoikeuden yleisiä oppeja. Useisiin puitepäätöksiin ja direktiiveihin sisältyy velvoitteita kriminalisoida tiettyjen rikosten yritys tai osallisuus lueteltuihin rikoksiin. Nämä velvoitteet tulee implementoida jäsenvaltion oikeusjärjestykseen ja niitä soveltaessaan jäsenvaltio käyttää omia yleisiä oppeja.¹³³

5.2.1 Euroopan ihmisoikeussopimuksen sääntely

Yleisissä tuomioistuimissa tulee sovellettaviksi oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskeva EIS:n 6 artikla, samoin kuin vastaava YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan sopimuksen (KP – sopimus 30.1.1976/108, SopS 8) 14 artikla¹³⁴. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin käsite on on kehittynyt nimenomaan kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ratifioinnin ja 1.8.1995 voimaantulleen perusoikeusuudistuksen myötä¹³⁵.

EIS sisältää varsinaista oikeudenkäyntimenettelyä koskevat perussäännöt, joita on noudatettava sekä päätettäessä henkilön oikeuksista ja velvollisuuksista että

¹³¹ Vanamo 2003, s. 86.

¹³² Melander 2010, s. 137.

¹³³ Frände 2012, s. 15.

¹³⁴ Ojanen 2003, s. 107.

¹³⁵ Ervo 2005, s. 1.

häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä¹³⁶. Rikosasioden osalta sisältyy täydentäviä määräyksiä 6 artiklan 2 ja 3 kappaleisiin.¹³⁷ Rikosprosessin kannalta relevanteissa perusoikeussäännöksissä on konkreettisesti kyse yksilön oikeusturvasta ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksista. Näiden säännösten sisällön täsmentämisessä on ihmisoikeussopimuksen tulkintakäytännöllä ohjaavaa merkitystä. Ihmisoikeussopimus soveltamiskäytäntöineen sisältää yksilön oikeuksia koskevan minimitason. Tätä tasoa loukkaamatta lainkäyttäjä voi mennä pidemmälle kotimaisten perusoikeussäännösten soveltamisessa.¹³⁸ Seuraavassa tarkastellaan EIS:n säännöksiä ja tutkitaan niiden yhteensopivuutta kirjallisen menettelyn käytön kanssa.

Euroopan ihmisoikeussopimuksessa mainitaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin käsite, joka sisältää yleisohjeet oikeudenkäynnin oikeellisuudesta. EIS:n mukaan jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä¹³⁹. Tuomioistuimeen pääsy (access to court) on turvattu kyseisessä artiklassa, vaikka se ei ilmene suoraan artiklan sanamuodosta. Oikeus oikeudenkäyntiin on peruslähtökohta ja sen sisällymisestä artiklaan ei ole epäilystä. Kyseinen oikeus on tunnustettu useissa EIT:n ratkaisuissa. Se on todettu yhdeksi keskeisimmistä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin tekijöistä. Sopimusvaltiolle ei siis ole mahdollisuutta kiertää artiklan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksia rajoittamalla olennaisesti oikeudenkäyntiin pääsyä.¹⁴⁰

EIS:n mukaan päätös on annettava julkisesti, mutta lehdistöltä ja yleisöltä voidaan kieltää pääsy koko oikeudenkäyntiin tai osaan siitä. Julkisuutta voidaan rajoittaa demokraattisen yhteiskunnan moraalien, yleisen järjestyksen tai

¹³⁶ EIS 6.1 artikla.

¹³⁷ Pellonpää 2005, s. 327.

¹³⁸ Jonkka 1998, s. 1256.

¹³⁹ EIS 6.1 artikla.

¹⁴⁰ Ervo 2005, s. 116.

kansallisen turvallisuuden vuoksi, nuorten henkilöiden etujen tai osapuolten yksityiselämän suojaamisen niin vaatiessa. Nämä rajoitukset vain siinä määrin kuin tuomioistuin harkitsee ehdottoman välttämättömäksi erityisolosuhteissa, joissa julkisuus loukkaisi oikeudenmukaisuutta.¹⁴¹ Myös KP -sopimuksen mukaan syytetyllä on oikeus rehelliseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetun toimivaltaisen, riippumattoman ja puolueettoman tuomioistuimen edessä¹⁴².

Rikosprosessissa on pääsääntöisesti sovellettava artiklan 6.1 mukaista menettelyä jo heti ensimmäisessä oikeusasteessa. Kuitenkin vähäisissä rikoksissa, kuten liikenneriikkomukset, 6 artiklaa on tulkittu osittain joustavasti. Tällaisista rikoksista on voitu jo ennen kirjallisen menettelyn voimaantuloa määrätä rangaistus hallinnollisessa menettelyssä edellyttäen, että rangaistulla on mahdollisuus saattaa valituksella tai muulla tavoin asia tuomioistuimeen uudelleen arvioitavaksi. EIS 6 artiklaa ei sovelleta kaavamaisesti vaan rikoksen vakavuuden ja asian muun luonteen mukaan joustuen.¹⁴³

Rikoksesta syytetylle on taattu EIS 6.3 artiklassa seuraavat vähimmäisoikeudet, jotka tarkentavat ja täsmentävät oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin sisältöä:

- a) oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä ja perusteista hänen ymmärtämällään kielellä,
- b) oikeus saada riittävästi aikaa ja edellytykset valmistella puolustustaan,
- c) oikeus puolustautua henkilökohtaisesti tai itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä, ja jos hän ei pysty itse maksamaan saamastaan oikeusavusta, hänen on saatava se korvauksetta oikeudenmukaisuuden niin vaatiessa,
- d) oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia, jotka kutsutaan todistamaan häntä vastaan, ja saada hänen puolestaan esiintyvät todistajat kutsutuiksi ja

¹⁴¹ EIS 6.1 artikla.

¹⁴² KP -sopimuksen 14.1 artikla.

¹⁴³ Pellonpää 2005, s. 398–399.

kuulustelluiksi samoissa olosuhteissa kuin häntä vastaan todistamaan kutsutut todistajat sekä

e) oikeus saada maksutta tulkin apua, jos hän ei ymmärrä tai puhu tuomioistuimessa käytettyä kieltä.¹⁴⁴

Yllä lueteltu luettelo ei ole tyhjentävä. Vaikka jokainen kohta näyttäisi erikseen arvioituna tulleen toteutetuksi, saattaa kokonaisuus osoittaa, että oikeudenkäynti on 6.1 artiklan vastainen. Toisaalta 3 kappaleen vaatimukset ovat oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perustavaa laatua olevia osatekijöitä.¹⁴⁵

5.2.2 Oikeudenkäynnin kohtuullinen aika

EIS:ssa mainittua oikeudenkäynnin kohtuullista aikaa ei ole yksiselitteisesti määritetty, vaan tuomioistuin ratkaisee sen tapauksen mukaan in casu. Tuomioistuin on käyttänyt kohtuullisen ajan arvioinnissa kriteereinä oikeudenkäyntiin kuluneen ajan, eli prosessin kokonaiskeston pituutta, tapauksen vaikeusastetta ja asian erityislaatua sekä asianosaisten ja viranomaisten menettelyä asiassa. Huomioon on otettu myös asian tärkeys ja merkitys asianosaisille^{146, 147}.

Oikeudenkäyntiin luettava aika lasketaan jutun vireilletulosta päättyen lainvoimaisen ratkaisun antamiseen. Rikosjutussa kohtuullinen aika lasketaan jo esitutkinnan aloittamisesta, epäillyn kuulusteluajankohdasta tai siitä hetkestä, kun epäilty on saanut virallisen ilmoituksen rikossyytteestä. Oikeudenkäynnin päättymisajankohtana pidetään lainvoimaisen tuomion antamispäivää. Jos tuomioon haetaan muutosta, katsotaan prosessin päättyvän ylemmän tuomioistuimen muutoksenhaun johdosta antamaan tuomioon tai valitusluvan antamatta jättämiseen. Asianosaisten omasta toiminnasta tai passiivisuudesta

¹⁴⁴ EIS 6.3. artikla.

¹⁴⁵ Pellonpää 2005, s. 419.

¹⁴⁶ ks. Pellonpää, Euroopan ihmisoikeussopimus 2005 s. 380 ja tapaukset Barros v. Portugal 26.10.2000 ja Kudla v. Puola 26.10.2000.

¹⁴⁷ Virolainen 2006, s. 570.

johtuvaa viivästystä ei yleensä voida lukea viranomaisen viaksi. Tällainen viivästys olisi esimerkiksi vastaajan piileskeleminen haasteen tiedoksiannolta. Huomioitavaa on, että oikeusviranomaisten jutturuuhka, liiallinen työtaakka tai henkilöstöllinen tai materiaalinen resurssipula ei ole perusteena kohtuuttomalle viivästykselle.¹⁴⁸

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on lukuisissa ratkaisuisaan todennut Suomen syyllistyneen sopimusrikkomukseen oikeudenkäynnin viivästymisen johdosta. Näistä suuri osa koskee rikosoikeudenkäyntejä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintalinjan mukaan oikeudenloukkaus on todennäköisesti käsillä, jos oikeudenkäynti kokonaisuutena, myös esitutkinta- ja syyteharkintavaihe huomioon ottaen, on kestänyt yli neljä vuotta. Moitittavaa viivästystä ei ole katsottu tapahtuneen, jos käsittely on kestänyt keskimäärin vuoden kussakin käsittelyvaiheessa (esitutkinta, syyteharkinta, käräjäoikeuskäsittely, hovioikeuskäsittely, käsittely korkeimmassa oikeudessa).¹⁴⁹

5.2.3 Suullisuus Euroopan ihmisoikeussopimuksessa

Suullinen käsittely rikosprosessissa on ollut oikeudenmukaisen käsittelyn peruselementti. Tästä vaatimuksesta on pidetty etenkin kiinni silloin, kun ratkaistavana on tosiasiakysymyksiä. Suullisuus on yhdistetty erityisesti todistelun uskottavuuden arviointiin, mutta EIT on korostanut sen rikastavan keskustelua oikeudellisissakin kysymyksissä. Vaikka EIS:ssa tai EIT:n oikeuskäytännössä suullisuutta korostetaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin olennaisena osana, suullisuudella ei kuitenkaan ole itsetarkoituksellista merkitystä. Suullisuus saa arvonsa muiden päämäärien edistäjänä. Näitä ovat muun muassa julkisuus ja kontradiktorisuus, eli oikeus tasapuolisesti saada ja antaa tietoja oikeudenkäynnissä.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Virolainen 2006, s. 570.

¹⁴⁹ OMMML 26/2012, s. 25.

¹⁵⁰ Ervo 2005, s. 160.

Julkisuutta rajoittava sääntely on mahdollista vain lain tasolla ja riittävän täsmällisin säännöksin. Laissa on määriteltävä julkisuusrajoituksen olennainen sisältö, soveltamisala sekä sen soveltamisen täsmälliset edellytykset.¹⁵¹ Näin on tehty kirjallisen menettelyn osalta oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5a luvun säännöksillä, jotka perustuslakivaliokunta on todennut riittävän täsmällisiksi.

Asianosainen voi EIT:n mukaan tietyissä tilanteissa pätevästi luopua oikeudestaan suulliseen käsittelyyn. Suullisuus ei siis kuulu EIS 6 artiklan indispositiiviseen ytimeen, kuten esimerkiksi esteettömyys- ja puolueettomuussäännökset. On kuitenkin katsottu, että joissain asioissa suullinen käsittely on järjestettävä asianosaisen pyynnöstä huolimatta. Vakavissa rikoksissa menettelyä ei ole katsottu asianmukaiseksi ilman suullista käsittelyä siitä riippumatta, onko syytetty sellaista pyytänyt vai ei.¹⁵² Tästä voidaan johtaa se johtopäätös, että pääkäsittely on järjestettävä tietyissä asioissa vaikka syytetty olisi luopunut oikeudestaan suulliseen käsittelyyn ja pyytänyt asian ratkaisemista kirjallisessa menettelyssä.

5.2.4 Oikeudenkäynnin julkisuus

Julkisuus mahdollistaa oikeudenkäynnin kriittisen arvioinnin ja ennaltaehkäisee mielivaltaista lainkäyttöä ennakolta. Julkisuuden myötä tuomioistuin nimittäin joutuu ulkopuolisen tarkastelun kohteeksi käsitellessään asiaa.¹⁵³

Julkisuuden toteutumismuotoja oikeudenkäynnissä ovat yleisö- ja asianosaisjulkisuuden osa-alueet asiakirja- ja käsittelyjulkisuus. Ne mahdollistavat asianosaisille ja yleisölle kattavan kuvan yksittäisestä oikeudenkäynnistä.¹⁵⁴ Kirjalliseen menettelyyn on liittynyt keskustelua siitä, toteutuuko siinä periaate oikeudenkäynnin julkisuudesta.

¹⁵¹ Mäenpää 2000, s. 27.

¹⁵² Ervo 2005, s. 162-163.

¹⁵³ Tapanila 2009, s. 27-28.

¹⁵⁴ Tapanila 2009, s. 13.

Tuomioistuimien merkitys ja valta-asema ovat vahvistuneet muun muassa kansainvälisten velvoitteiden lisääntymisen sekä lainsäädännön monimutkaistumisen vuoksi. Tuomioistuimien vallankäytön kontrollointi edellyttää avoimuutta lainkäyttötoiminnalta ja toisaalta julkisuudella on väärinkäytöksiä ennalta ehkäisevä vaikutus tuomioistuimen toimintaan. Oikeudenkäynnin julkisuuden tärkeys on lisääntynyt tiedotusvälineiden ja tiedonvälityksen merkityksen kasvamisen ja korostumisen myötä. Oikeudenkäynnin julkisuus koostuu erilaisista osa-alueista, joita voidaan jaotella sekä intressitahojen että toteutusmuotojen mukaan.¹⁵⁵ Tuomioistuinten julkisen toiminnan myötä kansalaiset saavat tietoa oikeusjärjestyksen sisällöstä ja siitä, miten lakeja käytännössä sovelletaan. Rikosasioissa julkisuudella saattaa olla rikollisuutta ehkäisevää vaikutusta.¹⁵⁶

Julkisuus on myös tärkeä elementti rikosprosessimenettelyn legitimointitehtävässä eli siinä, kuinka oikeana ratkaisua pidetään ja miten paljon sille annetaan painoarvoa asianosaisten itsensä mielessä. Tärkeää on, että vastaaja ja mahdollinen rikoksen uhri voivat itse osallistua ratkaisuun johtavaan menettelyyn. Jos näiden prosessisubjektien osallistumismahdollisuudet evättäisiin, tuollaisen menettelyn lopputuloksella tuskin olisi kovinkaan suurta luottamusta heidän silmissään.¹⁵⁷ Oikeuslaitoksen asiakkaat saattavat pitää jopa tärkeämpänä menettelyn oikeudenmukaisuutta ja mahdollisuutta vaikuttaa menettelyn kulkuun kuin itse lopputulosta. Menettelyllä voidaan katsoa olevan merkitystä siihen, miten helposti asianosainen hyväksyy ratkaisun itseään sitovaksi.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Tapanila 2009, s. 13.

¹⁵⁶ Pellonpää 2005, s. 364.

¹⁵⁷ Jonkka 1992, s. 25-26.

¹⁵⁸ Tapani & Tolvanen 2008, s. 52.

5.2.4.1 Käsittelyjulkisuus kirjallisessa menettelyssä

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin keskeinen osa on julkinen käsittely. Sitä pidetään tärkeänä muun muassa lainkäyttöviranomaisen valvonnan sekä lainkäytön uskottavuuden kannalta¹⁵⁹.

Kirjallinen menettely on poikkeus pääsäännöstä, jonka mukaan oikeudenkäynnin tulee olla julkista ja suullista. Menettelyssä oikeudenkäynti ei ole ensimmäisessä tuomioistuinstanteissa suullista eikä näin ollen myöskään julkista. Tarkemmin sanottuna menettelystä puuttuu käsittelyjulkisuus: yleisöllä tai asianosaisilla ei ole oikeutta olla läsnä asiaa käsiteltäessä.¹⁶⁰

Jos rikosasiassa ei järjestetä suullista pääkäsittelyä, asiakirjat tulevat julkisiksi silloin, kun ratkaisu pääasiassa annetaan (YTJulkL 30.3.2007/370 8.1/1). Oikeudenkäynnin julkisuus toteutuisi huonosti kirjallisessa menettelyssä, jos oikeudenkäyntiasiakirjat näissä asioissa tulisivat julkisiksi vasta annettaessa ratkaisu pääasiassa. Sen vuoksi on säädetty, että asiakirjat tulevat julkisiksi, kun vastaaja on toimittanut suostumuksensa käräjäoikeudelle (YTJulkL 8.1/2).¹⁶¹

On esitetty eriäviä mielipiteitä kirjallista menettelyä kohtaan siitä, että lainkäytön ohjausfunktio saattaisi edellyttää julkista tuomioistuinkäsittelyä myös yksinkertaisissa asioissa. On ajateltu, että julkiseen oikeudenkäyntiin liittyvä julkisuus ja häpeä olisivat omiaan edistämään ihmisten pidättymistä rikosten tekemiseltä. Lähtökohtana tässä on pelotuspreventio, josta voidaan johtaa se ajatus, että jo itse oikeudenkäyntiä pidetään eräänlaisena rangaistuksena. Oikeudenkäynnin tarkoituksena ei saa olla syytetyn häpäiseminen, vaan jokaisen on tunnettava tulleensa oikeudenmukaisesti kohdelluksi. Tämä riippumatta siitä, mihin tekoon syyttäjä väittää vastaajan syyllistyneen. Oikeudenkäynnin julkisuus liittyy yleisestäävyyteen ja tämä puoltaisi sitä, että ainakin teot, joista vaaditaan vankeusrangaistusta, käsiteltäisiin suullisessa pääkäsittelyssä. Kustannusten säästämiseksi lainsäätäjä on kuitenkin

¹⁵⁹ ks. Tapanila 2009, s. 26-32, de Godzinsky 2011, Oikeus 1/2011, s. 96.

¹⁶⁰ de Godzinsky 2011, Oikeus 1/2011, s. 97.

¹⁶¹ Jokela 2008, s. 280.

mahdollistanut kirjallisen menettelyn käytön myös syyttäjän vaatiessa maksimissaan kuuden kuukauden mittaista vankeusrangaistusta. Kirjallisesta menettelystä puuttuu vuorovaikutus, joka on hyvin keskeinen sen näkemyksen mukaan, että rankaisemisessa on aina kyse moitteesta ja teon sovittamisesta.¹⁶²

5.2.4.2 Asiakirjajulkisuus kirjallisessa menettelyssä

Asiakirjajulkisuuteen kuuluu oikeudenkäynnissä esitettävien asiakirjojen lisäksi oikeus saada tieto tuomioistuimen tietojärjestelmästä oikeudenkäynnin perustiedoista sekä oikeudenkäynnin päätteeksi annettavasta ratkaisusta. Asiakirjajulkisuus on olennainen osa oikeudenkäynnin julkisuutta ja erityisen korostunut asema sillä on kirjallisessa menettelyssä, jossa käsittelyjulkisuus ei toteudu lainkaan.¹⁶³

Kirjallisen menettelyn julkisuuden funktioiden toteutuminen riippuu yksinomaan asiakirjajulkisuuden laajuudesta, koska tiedonsaanti on mahdollista ainoastaan asiakirjojen välityksellä. Tuomioistuimella on aktiivinen toimimisvelvollisuus asiakirjojen toimittamisessa suhteessa asianosaisiin. Tuomioistuimen on kontradiktorisuuden periaatteen toteuttamiseksi toimitettava viran puolesta osapuolille tiedoksi asiassa esitetty kirjallinen aineisto sekä sen perusteella tehty ratkaisu.¹⁶⁴ Vaikka tuomioistuin pitäisi asianosaisen vastausta ja kirjallista lausumaa asiaan vaikuttamattomana, ei oikeuta tiedoksiannon laiminlyöntiin. Kaikki oikeudenkäyntiaineisto on annettava tiedoksi vastapuolelle riippumatta siitä, pitääkö tuomioistuin sitä relevanttina vai ei.¹⁶⁵

Yleisöjulkisuuden osalta tuomioistuimella on passiivinen rooli. Julkisuus toteutuu tavanomaisesti silloin, kun jokin taho pyytää tiedokseen oikeudenkäynnin perustietoja, asiakirjaa tai tuomioistuimen ratkaisua.¹⁶⁶

¹⁶² Tapani & Tolvanen 2008, s. 52-53.

¹⁶³ Tapanila 2009, s. 14-15.

¹⁶⁴ Tapanila 2009, s. 15.

¹⁶⁵ Jokela teoksessa Juhlakirja Juha Lappalainen 60 vuotta, 2007, s. 161.

¹⁶⁶ Tapanila 2009, s. 15.

5.2.4.3 Julkisuuden tuoman lähikontrollin asema kirjallisessa menettelyssä

Virallisten seuraamusten, kuten esimerkiksi rangaistuksen ja vahingonkorvauksen, ohella tekijää kohtaa usein joukko tosiasiallisia ja epävirallisia seuraamuksia. Näitä voivat olla muun muassa työpaikan ja ansion menetys, rikoksen saama julkisuus ja ystävien rikoksen johdosta tekijään kohdistama paheksunta sekä tekijän perhe-elämää kohtaavat vaikeudet. Tällaisten epävirallisten seuraamusten merkitys voi olla tekijälle virallisseuraamuksia suurempi. Lain noudattamiseen vaikuttaakin viralliskontrollin sijasta usein enemmän niin sanottu lähikontrollin toimivuus. Yksilön sidokset toisiin ihmisiin ja sosiaalisiin tuki-instituutioihin ovat merkittävässä roolissa. Koti, perhe, työ ja arkielämän ihmissuhteet ovat yksilön sosialisatioprosessin perustekijät, joiden rinnalla rikosoikeuden merkitys jää usein vain marginaaliseksi.¹⁶⁷

Sosiaalinen kontrolli ei perustu pelkästään epäviralliseen tai viralliseen kontrollijärjestelmään vaan kyse on näiden vuorovaikutuksesta ja samanaikaisvaikutuksesta. Rangaistusjärjestelmä tukee eri tavoin epävirallisia sosiaalisia normeja ja samalla rangaistusten teho on osittain riippuvainen näiden normien ja yhteisön moraalikäsitteiden antamasta tuesta. Tämä vuorovaikutus luo perustan rikosoikeusjärjestelmän teholle, koska rikoksesta kiinnijääminen laukaisee välillisesti myös rikoksesta aiheutuvat epäviralliset seuraamukset. Tieto kiinnijäämisestä leviää ihmisten tietoon ja se vaarantaa tekijän sosiaaliset suhteet ja hänen asemansa.¹⁶⁸ Rikosprosessi on se väylä, joka tuo rikosoikeuden ihmisten arkipäivään. Ihmiset muodotavat käsityksensä rikosoikeudesta pitkälti siten, miten he havaitsevat rikosoikeutta sovellettavan käytännössä.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Lappi-Seppälä 2000, s. 9.

¹⁶⁸ Lappi-Seppälä 2000, s. 9, 65-66.

¹⁶⁹ Tapani & Tolvanen 2008, s. 17.

Lähikontrollin merkitys on kiistämättä voimakas varsinkin ensikertalaisten rikoksentekijöiden kohdalla. Tämä kontrolli voi menettää merkityksensä kirjallisen menettelyn käytön yleistyttyä. Kirjallisessa menettelyssä on hyvin pieni todennäköisyys, että lähipiiri saa tietää tapahtuneesta rikoksesta, jos tekijä haluaa sen heiltä salata. Kirjalliseen menettelyyn ei liity esimerkiksi haastemiehen toimittamaa tiedoksiantoa, jos vastaaja toimittaa asiakirjat postitse sovitusti. Tämä helpottaa asian salaamista perheeltä ja pienentään lähikontrollin merkitystä. Kirjallisessa menettelyssä vastaaja voi ilmoittaa minkä tahansa osoitteen postiosoitteekseen tai hän voi tulla käräjäoikeuden kansliaan allekirjoittamaan suostumus- ja tunnustuslomakkeen. Käsittely etenee nopeasti ja hiljaisesti, jolloin vastaajan on mahdollista salata tapahtunut läheisiltään. Tämä voi joissain tapauksissa vähentää erityisestävyyden tehoa, jolloin lähikontrolli menettää merkityksensä yksilön rikoksen uusimisen ehkäisyssä.

5.3 Oikeuksista luopuminen

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että EIS 6 artikla ei estä henkilöä luopumasta joko nimenomaisesti tai tilapäisesti oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeista. Luopumisen tulee kuitenkin olla yksiselitteinen ja siihen tulee liittyä merkitystään vastaavia takeita. Se ei myöskään saa olla tärkeän julkisen edun vastainen. Nämä oikeudet on mainittu myös KP - sopimuksessa^{170 171}.

Ihmisoikeussopimuksessa syytetyille taattujen vähimmäisoikeuksien toteutumisesta oikeudenkäynnissä on huolehdittava, eikä menettelysäännösten joustavuus voi koskaan tarkoittaa näiden syrjäyttämistä. Toisaalta asianosainen voi nykyisin ainakin osin luopua oikeudestaan oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Esimerkiksi rikosasioissa voidaan asia ratkaista laajasti

¹⁷⁰ KP-sopimus 14.3 artikla.

¹⁷¹ Frände ym. 2012, s. 220.

syytetyn poissaolosta huolimatta edellyttäen, että hänelle on annettu mahdollisuus osallistua oikeudenkäyntiin.¹⁷²

Perusoikeudet voivat olla ristiriidassa keskenään niin, että toisen toteuttaminen rajoittaa toisen toteutumista. Tällainen kollisio saattaa toteutua niin lainsäädännössä kuin –soveltamisessa. Esimerkiksi rikosvastuun toteuttamistavoite ja yksilön oikeusturvaintressi ovat periaatteellisessa jännitteessä keskenään, koska ensin mainitun maksimaalinen toteuttaminen vaarantaisi yksilön oikeusturvaa. Perusoikeudet eivät ole sillä tavoin ehdottomia, ettei niitä missään tilanteissa olisi perusteltua rajoittaa. Maksimaalisen toteutumisen sijasta on etsittävä tapauskohtaisesti perusoikeuksien optimaalisinta toteutumista.¹⁷³

¹⁷² Frände ym. 2012, s. 103 ja 137.

¹⁷³ Jonkka 1998, s. 1260, 1263.

6 Kritiikkiä

Kirjallista menettelyä voidaan arvostella sillä perusteella, ettei menettelyssä toteudu oikeudenkäynnin käsittelyjulkisuus. Julkisuutta on vanhastaan pidetty rikosjutuissa tärkeänä prosessiperiaatteena. Suomalaiselle rikosprosessille on vierasta, että kaikessa hiljaisuudessa virastokäsittelyssä voidaan tuomita jopa vankeusrangaistus ilman, että tuomari kohtaa syytettyä tai syytetty näkee tuomaria¹⁷⁴. Yleisesti jo ennen kirjallisen menettelyn käyttöönottoa on kritisoitu, että menettely voi olla omiaan murentamaan rikosprosessijärjestelmän yleispreventiivistä tehoa.¹⁷⁵ Oikeudenkäyntien ohjaava vaikutus voi vähentyä siksi, jos tieto kirjallisessa menettelyssä ratkaistujen rikosasioiden sisällöstä ei välity kansalaisille yhtä tehokkaasti kuin suullisen oikeudenkäynnin välityksellä¹⁷⁶.

Epäkohtana voidaan pitää myös sitä, ettei lainsäätäjät ole koordinoineet kirjallisen menettelyn ja jo aiemmin voimassa olleen poissaolokäsittelyn säännöksiä suhteessa toisiinsa. Poissaolokäsittelyä koskevat säännökset (ROL 8:11 ja 8:12) ovat jääneet voimaan sellaisinaan.¹⁷⁷

Kritiikkinä on myös esitetty, että suullisen ja välittömän oikeudenkäynnin puuttuminen voi johtaa siihen, ettei asia tule selvitettyksi yhtä tehokkaasti kuin suullisessa oikeudenkäynnissä. Tuomarille taas rangaistuksen mittaaminen saattaa olla joissain tilanteissa hankalaa, kun se tapahtuu pelkän asiakirja-aineiston perusteella.¹⁷⁸ Tässä yhteydessä voidaan kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, olisiko tilanne yhtään parempi, jos asia käsiteltäisiin vastaajan poissaolosta huolimatta suullisessa käsittelyssä. Tällöin syyttäjä esittäisi suullisesti rangaistusvaatimuksen ja todistelun tuomioistuimelle, mutta asiassa esitettäisiin kuitenkin sama selvitys kuin kirjallisessakin menettelyssä. Tilanne ei sinänsä muuttuisi tai harkinta syvenisi sillä, että samat asiat kerrottaisiin

¹⁷⁴ ks. myös Jokela 2008, s. 451.

¹⁷⁵ Frände ym. 2012, s. 180.

¹⁷⁶ de Godzinsky 2011, Oikeus 1/2011, s. 97.

¹⁷⁷ Frände ym. 2012, s. 180.

¹⁷⁸ de Godzinsky 2011, Oikeus 1/2011, s. 97.

ääneen. Tilanne olisi erilainen vain sitten, jos vastaaja saapuisi paikalle kertomaan oman näkemyksensä tapahtuneesta.

6.1 Vaihtoehtoinen ehdotus menettelyksi

Ennen kirjallisen menettelyn käyttöönottoa arvioitiin, että menettely saattaisi merkitä oikeudenkäyntien aliarvioimista. Tämän näkemyksen mukaan oikeudenkäynnin ja tuomion merkitys saattaa väljähtyä, jos tuomitun ei tarvitse saapua istuntoon ja hän saa tuomion postitse. Vaihtoehtona kirjalliselle menettelylle ehdotettiin rikosasian yksinkertaistettua suullista käsittelyä. Tällainen menettely on käytössä Norjassa ja Tanskassa.¹⁷⁹

Vaihtoehtoinen yksinkertaistettu suullinen käsittely tarkoittaisi sitä, että oikeudenkäynnissä olisivat läsnä ainoastaan tekonsa tunnustanut syytetty ja tuomari. Syyttäjä ei olisi yleensä paikalla eikä käsittelyssä myöskään kuultaisi todistajia. Menettely edellyttäisi vastaajan suostumusta kuten kirjallinenkin menettely. Syytetyn poissaolo ei estäisi asian ratkaisemista, mutta jos hänellä olisi ollut laillinen este, asia käsiteltäisiin uudelleen.¹⁸⁰

6.2 Oikeuskäytäntöä

Helsingin hovioikeus on ratkaisullaan ottanut kantaa kirjallisen menettelyn käyttöön sekä syytteen hylkäämiseen kirjallisessa menettelyssä. Ohessa esitellään muutama tapaus, jotka linjaavat kirjallisen menettelyn käyttöä käräjäoikeuksissa. Tapauksia ei ole saatavilla kattavasti ja siksi nämä muutamat ovat erityisen huomionsarvoisia.

Ensimmäisessä tarkasteltavassa ratkaisussa hovioikeus ottaa kantaa siihen, olisiko kyseisessä tapauksessa ollut tarpeen järjestää suullinen pääkäsittely. Tapauksessa vastaajan toimittaman lausuman perusteella oli jäänyt epäily

¹⁷⁹ Virolainen & Pölönen 2003, s. 244.

¹⁸⁰ Virolainen & Pölönen 2003, s. 244-245.

vastaajan syyllisyydestä ja käräjäoikeus oli hylännyt syytteen. Toisessa tapauksessa hovioikeus on ottanut kantaa siihen, että käräjäoikeus on hylännyt syytteen ilman, että syyttäjällä on ensin ollut mahdollisuus lausua asiassa. Kolmannessa tapauksessa tarkastelun kohteena on toisaalta haastehakemuksen sisältövaatimukset sekä toisaalta se, että vastaajalla on oltava kattavat tiedot esimerkiksi seuraamuksesta ennen kuin hän suostuu kirjalliseen menettelyyn. Tähän liittyy käräjäoikeuden velvollisuus antaa vastaajalle mahdollisuus lausua asiasta, joka ei käy ilmi haastehakemuksesta ja joka voisi vaikuttaa vastaajan halukkuuteen antaa suostumuksensa kirjallisen menettelyn käyttöön.

6.2.1 Arviointia pääkäsittelyn tarpeettomuudesta

Helsingin hovioikeus on 9.1.2013 antamassaan päätöksessä (nro 45) ottanut kantaa siihen, olisiko tapauksessa ollut tarpeen järjestää suullinen pääkäsittely. Käräjäoikeus on kirjallisessa menettelyssä 14.9.2012 antamassaan tuomiossa (nro 3161) hylännyt vastaajaa koskevan syytteen lääkerikoksesta. Vastaaja oli toimittanut käräjäoikeudelle suostumuksen menettelyyn, tunnustuksensa sekä lisäksi oman lausuman asiassa. Lausumassaan vastaaja oli katsonut, ettei hän ollut tiennyt menettelynsä olleen lainvastaista. Käräjäoikeus on hylännyt syytteen, koska on vastaajan lausuman perusteella päätynyt johtopäätökseen, ettei vastaaja ollut menetellyt tahallisesti eikä törkeän huolimattomasti.¹⁸¹

Hovioikeus on todennut ratkaisussaan, että vastaajan oman selvityksen perusteella on vallinnut epäselvyys siitä, oliko vastaaja menetellyt tahallisesti tai törkeän huolimattomasti. Hovioikeus on todennut hallituksen esityksen (HE 271/2004 vp) ja lakivaliokunnan mietinnön (LaVM 1/2006 vp) pohjustuksen perusteella, että yksinomaan kirjallisesti ei voitaisi ratkaista näytöltään epäselviä juttuja eikä menettelyä voida käyttää, jos tunnustuksesta huolimatta on epäilyksiä vastaajan syyllisyydestä. Näillä perusteilla hovioikeus katsoo päätöksessään numero 45, ettei pääkäsittelyn toimittaminen tapauksessa ole

¹⁸¹ Helsingin hovioikeus R 12/2708, 9.1.2013 päätös nro 45, s. 2.

ollut tarpeetonta. Hovioikeus palauttaa asian käräjäoikeuteen uudelleen käsiteltäväksi. Hovioikeus mainitsee ratkaisussaan, ettei tässä yhteydessä ole ollut merkitystä sillä, että käräjäoikeus on lopulta hylännyt syytteen.¹⁸²

Hovioikeuden ratkaisu (nro 45) korostaa käräjäoikeuden harkintavastuuta. Käräjäoikeuden tulee punnita tarkasti annetun lausuman merkitystä ja sen vaikutusta kirjallisen menettelyn käyttömahdollisuudelle. Moni vastaaja toimittaa lausumia asiassaan ja ne saattavat olla moniselitteisiä ja aiheuttaa epäselvyyttä. Vastaaja voi tunnustaa teon, mutta selittää sitä sellaisilla sanakänteillä, että lukijalle jää epäselväksi vastaajan lausuman tarkoitus. Vastaaja ei välttämättä ymmärrä, että jokin seikka, jonka hän tuo esiin lausumassaan, voi vaikuttaa asian kiistämiseltä ja olla sitä kautta esteenä kirjallisen menettelyn käytölle. Ristiriitaa syntyy tällöin annetun suostumuksen ja esimerkiksi puolusteleavan lausuman välille. Käräjäoikeuden tulee tällöin punnita, tuleeko asia siirtää pääkäsittelyyn asian selvittämiseksi. Hovioikeuden päätös (nro 45) linjaa tilannetta siten, että tahallisuuden tai törkeän huolimattomuuden arviointi tulisi epäselvissä tilanteissa tehdä suullisessa pääkäsittelyssä. Kyseisessä ratkaisussa ei sinänsä otettu kantaa siihen, onko syyte mahdollista hylätä kirjallisessa menettelyssä vai ei. Hovioikeus olisi palauttanut kyseisen asian käräjäoikeuteen sen lopputuloksesta riippumatta.

Tahallisuusasteen arvioinnista esimerkkinä voidaan mainita törkeä liikenneturvallisuuden vaarantaminen, joka on yleinen kirjalliseen menettelyyn ohjautuva rikos. Espoossa 40,0 %, Helsingissä 26,4 % ja Vantaalla 45,3 % törkeistä liikenneturvallisuuden vaarantamissyytteistä ratkaistaan nimenomaan kirjallisessa menettelyssä¹⁸³. Törkeän liikenneturvallisuuden vaarantaminen rangaistavana edellyttää teolta tahallisuutta tai törkeää huolimattomuutta siten, että rikos on omiaan aiheuttamaan vakavaa vaaraa toisen hengelle tai terveydelle (RL 23:2).

Tieliikenteen rikosoikeudellinen sääntely perustuu nimenomaan vaarantamisajatukselle. Sen mukaan rangaistavuus ei edellytä vahingon

¹⁸² Helsingin hovioikeus R 12/2708, 9.1.2013 päätös nro 45, s. 2.

¹⁸³ OM 15.1.2013, s. 2/56, 10/56, 49/56.

syntymistä vaan se perustuu vaadittavan vaaran todennäköisyysasteen mukaan konkreettiselle, abstraktille ja presumoidulle vaaralle.¹⁸⁴

Tällaisissa tapauksissa voi kirjallinen menettely olla väärä prosessi, koska vastaajan lausuman perusteella voi helposti syntyä epäselvyys vastaajan huolimattomuuden asteesta. Kirjallisen materiaalin pohjalta voi olla vaikea myös arvioida tapahtuma-ajan tilannetta ja siitä ilmenevää vakavaa vaaraa toisen hengelle tai terveydelle.

Helsingin hovioikeuden ratkaisuun numero 45 liittyneessä tapauksessa asian lopputulokseen kärjäoikeudessa oli nimenomaisesti vaikuttanut vastaajan antama lausuma. Syyttäjä vetosi valituksessaan hovioikeudelle siihen, ettei kyseistä lausumaa ollut toimitettu syyttäjälle tiedoksi. Syyttäjällä ei ollut siten ollut mahdollisuutta lausua omaa kantaansa vastaajan lausuman merkityksestä.¹⁸⁵ Tämä on sellainen seikka, joka kärjäoikeuden tulee huomioida toiminnoissaan. Asianosaisilla on oikeus saada tieto kaikista asiaan vaikuttavista asiakirjoista ja kärjäoikeudella on viran puolesta velvollisuus nämä asiakirjat toimittaa.

6.2.2 Arviointia syytteen hylkäämisestä kirjallisessa menettelyssä

Helsingin hovioikeus on tuomiolla 10.1.2013 numero 92 todennut kärjäoikeudessa tapahtuneen oikeudenkäyntivirheen, kun kärjäoikeus on hylännyt lääkerikosta koskevan asian kirjallisessa menettelyssä. Kärjäoikeus on 18.11.2011 antamallaan tuomiolla hylännyt syytteen sillä perusteella, ettei tapauksessa maahantuotua lääkevalmistetta ollut mainittu Lääkelaitoksen 5.2.2003 antamassa luettelossa lääkeaineista ja -valmisteista, joita saa toimittaa ainoastaan lääkemääräyksellä (LL Dnro 15/01/2003) sekä sillä, ettei vastaaja ollut myöntänyt tienneensä lääkevalmisteen maahantuonnin edellyttäneen lääkemääräystä eikä olisi edes voinut etukäteen selvittää menettelynsä rangaistavuutta. Syytteen hylkäämisperusteen huomioiden

¹⁸⁴ Tapani & Tolvanen 2006, s. 47.

¹⁸⁵ Helsingin hovioikeus R 12/2708, 9.1.2013 päätös nro 45, s. 1.

hovioikeus katsoo ratkaisussaan (nro 92), ettei asiaa olisi tullut ratkaista kirjallisessa menettelyssä.¹⁸⁶

Tässä yhteydessä hovioikeus toteaa, että lakia koskevien esitöiden mukaan syyte voidaan myös hylätä kirjallisessa menettelyssä¹⁸⁷ Hovioikeus toteaa, että jotta tällainen ratkaisu ei kuitenkaan tulisi osapuolille yllätyksenä, tämä mahdollisuus on saatettava heidän tietoonsa kehottamalla toimittamaan oikeudelle esimerkiksi sanotun lain 3 §:n 1 momentin mukainen kirjallinen lausuma. Hovioikeus toteaa, että oikeuskirjallisuudessa on katsottu, ettei syyttäjä voi kirjallisessa menettelyssä teonkuvauksen osalta muuttaa tai tarkistaa syytettä. Näin ollen näytöltään tai oikeudenvastaisuudeltaan epäselvä asia edellyttää pääkäsittelyn toimittamista.¹⁸⁸

6.2.3 Haastehakemuksen sisältöedellytyksistä

Ratkaisussaan numero 1660 Helsingin hovioikeus on 15.6.2010 todennut käräjäoikeudessa tapahtuneen menettelyvirheen kirjallisessa menettelyssä. Tapauksessa syyttäjä oli käräjäoikeudelle toimittamassaan haastehakemuksessa katsonut, että vastaaja tulisi tuomita ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Vastaaja oli saanut haasteen ja haastehakemuksen tiedoksi. Hän oli syyttäjän haastehakemuksen perusteella tunnustanut menettelleensä syytteessä kuvatulla tavalla sekä ilmoittanut luopuvansa oikeudestaan suulliseen käsittelyyn ja suostuvansa asian ratkaisemiseen kirjallisessa menettelyssä. Käräjäoikeus oli kuitenkin oikeuskäytäntöön tukeutuen tuominnut vastaajalle ehdotonta vankeutta, koska tällä oli aiempia rikosrekisterimerkintöjä.¹⁸⁹

Helsingin hovioikeuden mukaan vastaajalle olisi tullut varata mahdollisuus lausua ankarammasta seuraamusvaihtoehdosta. Sillä, tuomitaanko vankeusrangaistus ehdollisena vai ehdottomana, on rikosasian vastaajalle olennainen merkitys.

¹⁸⁶ Helsingin hovioikeus R 12/133, 10.1.2013 päätös nro 92, s. 1-2.

¹⁸⁷ HE 271/2004 vp, s. 51.

¹⁸⁸ Helsingin hovioikeus R 12/133, 10.1.2013 päätös nro 92, s. 1-2.

¹⁸⁹ Helsingin hovioikeus R 09/2001, 15.6.2010 päätös nro 1660, s. 2-3.

Vankeusrangaistuksen tuomitseminen tässä asiassa ehdottomana on tullut vastaajalle yllätyksenä. Vastaajalla ei ole ollut tilaisuutta esittää ehdotonta vankeusrangaistusta vastaan puhuvia seikkoja eikä myöskään pyytää mahdollisen ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittavaksi yhdyskuntapalvelurangaistusta. Hovioikeus katsoo ratkaisussaan 1660, että vastaajan suostumusta asian käsittelemiseksi kirjallisessa menettelyssä ei voida pitää tapauksessa riittävänä, kun otetaan huomioon perustuslain ja ihmisoikeussopimusten rikosasian vastaajalle takaamat perus- ja ihmisoikeudet sekä lain säätämiseen johtaneissa esitöissä esitetyt näkemykset. Asiaa ei olisi saanut ratkaista kirjallisessa menettelyssä varaamatta vastaajalle vielä tilaisuutta lausua rangaistusseuraamusta koskevasta kysymyksestä joko pääkäsittelyssä tai pyytämällä kirjallinen tai suullinen lausuma. Hovioikeus palautti asian käräjäoikeuteen uudelleen käsiteltäväksi.¹⁹⁰

Vuonna 2010 annettu hovioikeuden päätös numero 1660 tukee sitä lähtökohtaa, että vastaajalla on oltava kattavat ja oikeat tiedot siitä, mihin hän suostumuksensa antaa. Jos vastaaja olisi tapauksessa tiennyt, että ehdoton vankeusrangaistus on todennäköinen seuraamus oikeuskäytännön perusteella, hänellä olisi ollut mahdollisuus pyytää yhdyskuntapalvelyn soveltuvuusselvityksen teettämistä sekä ottaa muutoinkin kantaa rangaistusseuraamukseen. Tämä korostaa vaatimusta siitä, että syyttäjällä on laadittava yksityiskohtaisen haastehakemuksen ja tuo siinä esiin kaiken vastaajan kannalta tarpeellisen tiedon. Muutoin kirjallisen menettelyn käyttö voi estyä tai jopa loukata vastaajan oikeusturvaa.

¹⁹⁰ Helsingin hovioikeus R 09/2001, 15.6.2010 päätös nro 1660, s. 4-5.

7 Johtopäätökset

Kirjallisen menettelyn käyttöönotolle oli aikanaan nähtävissä selkeä tarve. Sen avulla pyrittiin vähentämään suullisesta käsittelystä aiheutuvia haittoja sekä lisäämään prosessin joustavuutta vaativuudeltaan erilaisissa rikosasioissa. Menettelyllä katsottiin olevan oikeusturvaa lisäävä vaikutus siten, ettei se ole vastaajan passiivisuuteen perustuvaa tuomitsemista kuten poissaolokäsittely. Kirjallinen menettely sitouttaa vastaajan tuomittavaan lopputulokseen, kun vastaajalta edellytetään aktiivista suostumusta menettelyn käyttöön.

Kirjallisen menettelyn käytön rajaaminen katsottiin tärkeäksi menettelyä suunniteltaessa. Sen tuli kohdistua lieviin ja selkeisiin rikosaioihin, joissa näyttö voidaan perustaa lähes kokonaan vastaajan tunnustukselle. Rangaistusasteikko oli eräänä rajaavana tekijänä, jotta varmistettaisiin vain lievimpien rikosten käsittely tässä summaarisessa prosessissa.¹⁹¹ Lisäksi katsottiin tärkeäksi rajata alle 18-vuotiaiden tekemät rikokset menettelyn ulkopuolelle, jotta nuoret joutuisivat kohtaamaan prosessin koko laajuudessaan. Prosessin läpikäyminen ja tuomioistuimeen saapuminen voivat parhaassa tapauksessa estää nuorta tekemästä uusia rikoksia.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 a lukuun on otettu ne kriteerit, joiden täytyessä asia voidaan ratkaista toimittamatta suullista pääkäsittelyä. Säännöksissä on määritelty tarkasti ne rikokset, joihin kirjallinen menettely rangaistusvaatimuksen ankaruuden perusteella soveltuu. Tämä on tärkeää, jotta vain lievimmät rikokset voidaan käsitellä summaarisesti. Suullisessa pääkäsittelyssä on kuitenkin aina paremmat lähtökohdat aineellisen totuuden selvittämiseksi¹⁹².

Pääkäsittelyn tarpeettomuusvaatimus jättää tuomioistuimelle harkintavaltaa siitä, käsitelläänkö rikosasia kirjallisessa vai suullisessa menettelyssä. Tuomioistuin voi siirtää asian istuntokäsittelyyn, jos se katsoo jostain syystä pääkäsittelyn tarpeelliseksi. Toisaalta tämä asettaa tuomioistuimelle vastuun siitä, että asian tila todella on riittävästi selvitetty. Vaatimus jättää

¹⁹¹ Ks. HE 271/2004 vp.

¹⁹² Frände ym. 2012, s. 1337.

tuomioistuimelle harkintavaltaa, mutta samalla se rajoittaa tuomioistuimen prosessilajivalintaa. Tuomioistuimella on vastuu huolehtia siitä, ettei epäselviä asioita päädy kirjallisessa menettelyssä ratkaistaviksi.

Periaatteessa syyttäjällä on vastuu siitä, että kyseessä oleva rikosasia on tarpeeksi selvä ja tapahtumienkulku on riidatonta. Syyttäjä tekee valinnan ehdottaessaan asiaa kirjalliseen menettelyyn suullisen prosessin sijasta. Tällöin hänen tulee ottaa huomioon myös se, että asiassa saattaa olla jotain sellaista, mikä johtaa syytteen hylkäämiseen. Ero kirjallisessa menettelyssä ja suullisessa pääkäsittelyssä on muun ohella se, ettei syyttäjä voi samalla tavoin tarkistaa syytettä¹⁹³ tai lisätä todistelua kuin hän voi suullisessa käsittelyssä tietyin rajoituksin tehdä.

Tunnustus ja suostumus ovat edellytyksinä menettelyn käyttämiselle (ROL 5 a:1.1/2). Tämä on mielenkiintoinen asia siksi, että Suomessa on suunnitteilla otettavaksi käyttöön plea bargain –järjestelmä. Syyteneuvottelujen lähtökohtana on, että syytetty saa tunnustuksellaan hyötyä syytteen rajaamisesta tai rangaistuksen mittaamisesta¹⁹⁴. Vaikka syyteneuvotteluja ei ole tarkoitettu käytettäväksi lievimpien ja selvien rikosten kohdalla, voi se aiheuttaa kirjallisessa menettelyssä hankaluuksia. Jos syytetty ajattelee saavansa tunnustuksella hyötyä myöhemmin, hän voi aluksi kiistää teon. Voi olla, että vastaaja kiistää teon esitutkinnassa syyteneuvottelujen toivossa, jolloin asia samalla rajautuu pois kirjallisen menettelyn käyttöpiiristä. Tämä johtaisi taas kirjallisen menettelyn käytön vähenemiseen ja kustannushyötyjen menetykseen. Siksi olisi tärkeää, että mahdollisesti Suomeen tuleva plea bargain –järjestelmä luotaisiin sellaiseksi, ettei se rohkaise ensiksi kiistämään rikoksen siinä toivossa, että myöhemmällä tunnustuksella saisi lievennyksiä¹⁹⁵. Täytyy kuitenkin huomioida, että ongelma jää luultavasti jokatapauksessa vähäiseksi siksi, että syyteneuvotteluja on tarkoitettu käytettävän lähinnä sellaisissa tapauksissa, joissa voidaan ajatella olevan eniten kokonaistaloudellista

¹⁹³ Ks. Jokela 2007, s. 159.

¹⁹⁴ Linna 2010, Oikeustiede 43/2010, s. 193.

¹⁹⁵ OM 20/41/2009, s. 11.

hyötyä¹⁹⁶. Esimerkiksi kirjallisessa menettelyssä useimmiten ratkaistavat rattijuopumusrikokset ovat melko helposti selvitettävissä todistuksella veren alkoholipitoisuudesta ilman epäilyn tunnustamistakin. Näytöltään selvissä rikosasioissa tuskin tulee ongelmaa sen suhteen, että vastaaja yrittäisi hyötyä teon kiistämisellä. Vastaajan tunnustamista selvissä asioissa kannustaa luultavasti se, että tällöin asia voidaan käsitellä nopeasti ja ilman julkisuutta tapahtuvassa kirjallisessa prosessissa.

Vuonna 2012 Suomen käräjäoikeuksissa ratkaistiin jopa 33,4 prosenttia rikosasioista kirjallisessa menettelyssä. Se on siis kolmasosa kaikista rikosasioista, mikä on mielestäni suuri osuus koko rikosprosessissa. Lain valmisteluvaiheessa lähtökohtana oli, että kirjallinen menettely on tarkoitettu poikkeukseksi pääsäännöstä. Edelleen oli pääsääntönä käsitellä suurin osa rikosasioista suullisessa ja keskitetyssä pääkäsitelyssä.¹⁹⁷ Perustuslakivaliokunta katsoi, että kirjallinen menettely ei ole ristiriidassa perustuslain tai Suomen ihmisoikeussopimusvelvoitteiden kanssa, jos se pysyy poikkeuksena pääsäännöstä¹⁹⁸. Epäselvää on, mitä tällä on tarkoitettu. Poikkeus pääsäännöstä on epäselvä käsite, josta voi olla monta mielipidettä. Herää kysymys, voidaanko katsoa kolmasosan olevan edelleen poikkeus pääsäännöstä. Toisaalta, kun edelleen 65,5 prosenttia rikosasioista käsitellään suullisessa prosessissa, voidaan miettiä tarkoittaako se pääsääntöistä ja ”suurinta osaa” ratkaisuihin. Tämä lain valmisteluvaiheessa esitetty kirjallisen menettelyn käyttötarkoitusta koskeva edellytys jää epäselväksi. Mielestäni sen perusteella olisi aihetta tarkistaa tilanne. Tulisi varmistua siitä, ettei menettely edelleenkaan ole ristiriidassa perustuslain tai Suomen ihmisoikeussopimusvelvoitteiden kanssa. Voi olla, että kirjallisen menettelyn käyttö tulee jopa lisääntymään lähivuosina, kun asianosaisten tietoisuus tästä vaihtoehdosta kasvaa sen käytön yleistyessä. Epäselvää on, miten kyseinen seuranta on ollut tarkoitus toteuttaa ja kenen toimesta. Herää kysymys, onko seuranta tehty nyt, kun menettely on ollut noin seitsemän vuotta käytössä. Seurannan suunnittelu alun perin olisi ollut tärkeää, koska

¹⁹⁶ OMML 26/2012, s. 38.

¹⁹⁷ HE 271/2004 vp, s. 19.

¹⁹⁸ PeVL 31/2005 vp – HE 271/2004 vp, s. 3-4.

suunnittelemattomana se voi jäädä käytännössä toteuttamatta. Olisi mielenkiintoista tietää, onko menettelyssä havaittu epäkohtia ja onko uudistuksia luvassa.

Espoon käräjäoikeudessa on ratkaistu 21,9 prosenttia rikosasioista kirjallisesti¹⁹⁹. Tämä on maan keskitason alapuolella, mutta melko hyvä käyttöaste kokonaisuudessaan. Espoossa on ratkaistu ylipäänsä vähiten rikosasioita vertailtavina olevista käräjäoikeuksista, joten se on näistä juttumäärältään pienin.

Vantaalla ratkaistuja asioita on 31,2 prosenttia²⁰⁰, mikä lähentelee maan keskitasoa. Vantaalla työn organisointiin on menettelyn käyttöönotosta asti kiinnitetty huomiota ja pyritty kehittämään menettelyä jatkuvasti. Vantaan tilastoissa näkyy luultavasti sen alueella sijaitsevan lentokentän vaikutukset. Huumausainerikokset ovatkin neljänneksi suurin kirjallisesti ratkaistu rikosryhmä Vantaan käräjäoikeudessa.

Helsingin käräjäoikeudessa kirjallisen menettelyn käyttö on jäänyt vähäisemmäksi kuin muissa vertailtavana olevissa pääkaupunkiseudun käräjäoikeuksissa. Siellä menettelyn käyttöaste on jäänyt 11,9 prosenttiin²⁰¹. Käräjäoikeuden suuri koko ja käsiteltävien juttujen suurempi kokonaismäärä vaikuttanevat tähän tilastoon. Suuressa käräjäoikeudessa on kenties hankalampi organisoida erillinen kirjallinen menettely. Helsingin syyttäjänvirasto on vastaavasti kooltaan suurempi, jolloin sielläkin yhtenäisten työtapojen luominen voi olla hankalampaa kuin pienemmissä virastoissa.

Kirjallista menettelyä on arvosteltu²⁰² muun muassa siinä vallitsevan julkisuusvajeen vuoksi. Menettelyssä käsiteltävät asiat ovat sinänsä julkisia, koska asiakirjat tulevat pääsääntöisesti julkisiksi, kun vastaaja on toimittanut käräjäoikeudelle suostumuksensa menettelyyn (YTJulkL 8.1/2). Kuka tahansa saa tällöin tiedon haastehakemuksesta ja muista asiakirjoista tuomio mukaan lukien. Julkisuutta on vanhastaan pidetty tärkeänä ja summaarisuus on ollut

¹⁹⁹ Oikeusministeriö 15.1.2013: Ratkaistut rikosasiat käsittelytavoittain 1.1.2012-31.12.2012.

²⁰⁰ Ks. Oikeusministeriö 15.1.2013: Ratkaistut rikosasiat käsittelytavoittain 1.1.2012-31.12.2012.

²⁰¹ Oikeusministeriö 15.1.2013: Ratkaistut rikosasiat käsittelytavoittain 1.1.2012-31.12.2012.

²⁰² Ks. esimerkiksi Frände ym. 2012, s. 1340 ja Frände ym. 2012, s. 180.

rikosprosessille vierasta, mutta ajat muuttuvat ja rikosprosessin on muututtava mukana. Tulee kehittää uusia menettelytapoja ja erilaisia vaihtoehtoja, jotta rikosprosessi toimii ja pystyy vastaamaan jatkuvasti muuttuviin haasteisiin. Asioilla on aina monta eri puolta ja lainsäätäjän on pyrittävä löytämään vaihtoehtoista se vähiten huono. Siksi ei voida takertua pelkästään kirjallisen menettelyn epäkohtiin, vaan on otettava huomioon myös sillä saavutettavat hyödyt.

Syytteen hylkäämisestä kirjallisessa menettelyssä, jossa vastaaja on tunnustanut teon, on esitetty erilaisia näkökohtia²⁰³. Helsingin hovioikeus on ratkaisullaan numero 92 ottanut kantaa syytteen hylkäämiseen kirjallisessa menettelyssä. Periaatteessa syytteen hylkäämiselle ei ole estettä. On kuitenkin epäselvää, kuinka kattavasti tuomioistuimen tulee tiedottaa tapauskohtaisesti osapuolille mahdollisesta hylkäävästä ratkaisusta. Kysymys on ollut esimerkiksi siitä, tulisiko asianosaisille antaa mahdollisuus lausua asiassa uudestaan, jos tuomioistuin harkitsee syytteen hylkäämistä. Huomiota on kiinnitetty siihen, voidaanko sellaista rikosasiaa pitää riittävästi selvitettyinä, jos se voisi johtaa syytteen hylkäämiseen. Tähän liittyy kysymys siitä, minkälaisen riskin syyttäjä kantaa valitessaan kirjallisen menettelytavan, koska menettelyssä hän ei voi samalla tavoin tarkistaa syytettä kuin suullisessa käsittelyssä.²⁰⁴ Syyttäjän tavoin myös asianomistaja kantaa riskin siitä, että syyte ja hänen korvausvaatimuksensa hylätään. Jos syyttäjä edellyttää, että hänen on saatava lausua asiasta ennen hylkäävää päätöstä, samoin voidaan edellyttää asianomistajan kohdalla. Lausumat tulee luonnollisesti antaa vastaajalle tiedoksi ja hänelle tulee varata tilaisuus lausua ennen ratkaisun antamista. Jos ajatellaan, että tuomioistuimen tulee ”varoittaa” asianosaisia mahdollisesta hylkäävästä päätöksestä, tullaan tilanteeseen, jossa asian laatua ei voida enää katsoa riittävästi selvitettyksi.

Lain esitöiden ja oikeuskirjallisuuden mukaan syytteen hylkääminen kirjallisessa menettelyssä on mahdollista. Käytännössä asia on kuitenkin monimutkaisempi.

²⁰³ Ks. esimerkiksi Frände ym. 2012, s. 1344-1345 ja Jokela 2008, s. 464.

²⁰⁴ Helsingin hovioikeus R 12/133, 10.1.2013 päätös nro 92.

Jos edellytetään, että tuomioistuin pyytää lausuntoa asianosaisilta harkitessaan hylkäävää ratkaisua, asianosaiset tietävät tässä vaiheessa, että hylkäävä päätös uhkaa. Tällöin he lausuvat lisää yksityiskohdista ja kenties tekevät muutoksia vaatimuksiinsa. Tämä on sallittua ja suositeltavaakin, mutta sen myötä menettely hidastuu ja kirjallisen menettelyn tavoitteet käyvät merkityksettömiksi. Lausumien toimittamisajat voivat viivästyä ja niiden toimittaminen vastapuolelle lausuttavaksi vie aikaa. Tällöin ollaan jo tilanteessa, jossa kirjallinen menettely on käynyt hyödyttömäksi. Asian selvittäminen tulisi siirtää suulliseen pääkäsittelyyn.

Toinen asia on, jos tuomioistuin hylkää syytteen, syyttäjä saattaa hakea muutosta sillä perusteella, ettei asia ole sen selvitettyyn tilaan nähden ollut ratkaistavissa kirjallisessa menettelyssä. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että syyttäjä voi jokaisessa hylkäystilanteessa halutessaan valittaa hovioikeuteen ja vedota siihen, että asia ei ole ollut riittävän selvä kirjallisesti ratkaistavaksi. Tästä osoituksena toimii nimenomaan se, että asia on hylätty vastaajan tunnustuksen ja syyttäjän vaatimusten vastaisesti.

Kirjallinen menettely on saanut kritiikkiä osakseen ja sen tilalle on ehdotettu yksinkertaistettua suullista käsittelyä. Tällainen pääkäsittely toteuttaisi julkisuuden vaatimuksen, mutta ehdotuksessa on puutteensa. Ensinnäkin syyttäjä jäisi prosessin ulkopuoliseksi tahoksi, eikä hänellä olisi mahdollisuutta kommentoida istunnossa esitettäviä mahdollisia todisteita tai vastaajan esittämiä argumentteja. Kirjallisessa menettelyssä on se etu, että syyttäjälle toimitetaan vastaajan lausuma tiedoksi, jolloin hänellä on mahdollisuus reagoida siihen ennen ratkaisun antamista.

Ehdotetulla menettelyllä saavutettaisiin mahdollisesti resurssien säästöä syyttäjäpuolella, koska syyttäjän ei tarvitsisi saapua istuntoon. Tuomioistuimen pitäisi kuitenkin järjestää pääkäsittely, johon sidottaisiin tuomari-, sihteeri- ja tilaresursseja. Tuomioistuimelle menettelystä ei siis olisi resurssien kannalta hyötyä, vaan kenties jopa päinvastoin, jos istuntoja jouduttaisiin järjestämään uudestaan vastaajan laillisen esteen vuoksi. Menettely voisi myös aiheuttaa

turhia muutoksenhakuja syyttäjän puolelta, koska jokin istunnossa esitetty seikka voisi olla tuomion perusteena ilman, että syyttäjällä olisi tästä tietoa.

Eräs kirjallisen menettelyn suurin etu on menettelyn nopeus. Tämä hyöty menetettäisiin, jos kyseisissä asioissa järjestettäisiin suullinen käsittely. Istuntojen aikataulutus on eräs syy rikosasioiden pitkiin käsittelyaikoihin. Yksinkertaistettu suullinen menettely ei toisi tähän helpotusta tuomioistuimien työn kannalta. Vastaaja ei myöskään saisi asiaansa nopeammin käsiteltyksi. Kirjallisen menettelyn etuna on nimenomaan se, että sen eteneminen ei ole kiinni usean eri osapuolen toiminnasta. Suullista pääkäsittelyä järjestettäessä joudutaan yhteensovittamaan tuomioistuimen, syyttäjälaitoksen, vastaajan ja mahdollisten asianomistajien erilaiset aikataulut. Kirjallisessa menettelyssä prosessi etenee lähes poikkeuksetta tuomioistuimen ja vastaajan välisestä toiminnasta riippuen. Siinä siis karsiutuu usea epävarmuustekijä, joka saattaa hidastaa prosessia. Voidaan sanoa, että EIS:n oikeudenkäyntien kohtuullisen ajan vaatimus täyttyy kirjallisessa menettelyssä suullista prosessia todennäköisemmin.

Kirjallisen menettelyn käyttöä tulee punnita monesta eri näkökulmasta ja huomioida siitä saatavat hyödyt suhteessa mahdollisiin haittoihin. Oikeudenkäynnit muodostuvat menettelyn avulla joutuisimmiksi ja erilaiset rikokset saavat erilaisen huomion niiden painoarvojen suhteessa. Ei voida vähätellä lievempien rikosten vakavuutta, mutta rikosprosessin yleisen tehokkuuden kannalta on suotavaa, että vakavuusasteilta erilaiset rikokset on mahdollista käsitellä erilaisissa menettelyissä.